

СЛОВО ПРОСВІТИ

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ТИЖНЕВИК

7 (436), 14—20 лютого 2008

Фото Олександра Литвиненка

● СУСПІЛЬСТВО І МИ

Володимир СКЛЯР,
докторант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Мовна асиміляція українців найпомітніша в містах східних та південних областей України. Але ще більше значення для дослідження етномовних процесів у пострадянський період має аналіз мовної асиміляції у розрізі соціальної структури українства, насамперед за рівнем освіти. Особливе місце посідає ступінь мовної асиміляції осіб з вищою освітою, що безпосередньо відбивається на мовній структурі національної еліти: політичної, наукової, творчої, а також бізнесових кіл та регіональних лідерських груп.

Асиміляційні процеси в мовному середовищі українців знайшли відображення в науковому доробку мовознавців (Л. Т. Масенко та О. Б. Ткаченко), етносоціолога В. Б. Євтуха, етногеографа М. С. Дністрянського. Поза увагою дослідників залишаються проблеми асиміляційних процесів з урахуванням соціальної структури українців, зокрема за рівнем освіти, бо не було потрібних статистичних даних. За радянських часів в опублікованих матеріалах переписів подавали неповну інформацію про рівень освіти за етнічною ознакою. Дані про рівень освіти за мовною ознакою не публікували зовсім.

Всеукраїнський перепис 2001 року надав можливість визначити рівень освіти населення за етнічними та мовними ознаками часів незалежності України.

Для проведення аналізу рівня освіти населення за цими ознаками було використано матеріали перепису, які опублікував Державний комітет статистики України: "Рівень освіти населення України" та "Розподіл населення найбільш численних національностей за статтю та віком, шлюбним станом, мовними ознаками та рівнем освіти", а також архівні матеріали Держкомстату щодо розподілу українців за мовою та рівнем освіти в Україні загалом і окремо в кожній області.

За матеріалами перепису 2001 року, населення України за рівнем освіти було розподілено на шість груп. Зокрема, до осіб, які мали "повну вищу освіту" були віднесені ті, хто закінчив вищий навчальний заклад — академію, інститут, консерваторію, університет та інші прирівняні до них вищі навчальні заклади, які надають освіт-

ДОМІНАНТНА БІЛЬШІСТЬ ЧИ «МАСОВИЙ ЕТНОС»?

Етнічні процеси в сучасній Україні найбільш суперечливо відбиваються в мовному середовищі. Інерційний вплив радянської доби виявляється передусім у збереженні високого рівня мовної асиміляції (зросійщення) українців. Тип мовної поведінки українців, зокрема рівень мовної стабільності знайшов своє відображення у ступені мовної асиміляції. Асиміляційні процеси відрізняються за характером розселення (місто—село) та мають суттєві відмінності в територіальному вимірі (схід—захід).

ньо-кваліфікаційний рівень: спеціаліст, магістр". Базова вища освіта — новий рівень освіти, він стосувався тих, "хто закінчив вищий навчальний заклад — коледж та інші прирівняні до нього вищі навчальні заклади, які дають освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр". Це були випускники вищої школи часів незалежності, тому їхня загальна чисельність незначна — лише 309 247 осіб. До осіб, які мали "неповну вищу освіту", віднесені ті, хто закінчив технікум, училище або інші прирівняні до них вищі навчальні заклади, які дають освітньо-кваліфікаційний рівень: молодший спеціаліст".

До осіб з повною загальною середньою освітою належали ті, хто "закінчив старшу школу: одинадцятирічку, десятирічку". Базову загальну середню освіту мали "ті, хто закінчив основну школу: восьмирічку в 1963—1989 роках, семирічку до 1961 року і раніше, 10 класів школи-одинадцятирічки". До осіб з початковою загальною освітою належали "ті, хто закінчив початкову школу: 3 класи в 1972 році і пізніше; 4—6 класів; 7 класів у 1960 році і пізніше; 8 класів у 1990 році і пізніше; навчався в 5—9-му класах станом на 5 грудня 2001 року".

Аналіз статистичних матеріалів перепису населення 2001 року дає змогу дослідити напрями та глибину асиміляційних процесів в українському мовному середовищі і провести типологізацію мовної поведінки українців за рівнем освіти. Інерційні впливи радянської доби найбільш суттєво виявляються серед українців, які мають вищу освіту. Зокрема, рівень частки осіб з вищою освітою серед російськомовних українців був суттєво вищим, ніж серед україномовних українців 2001 року — відповідно 20,49 % та 12,39 %. За рівнем вищої освіти зросійщені за мовою українці наближались до росіян — 20,93 %.

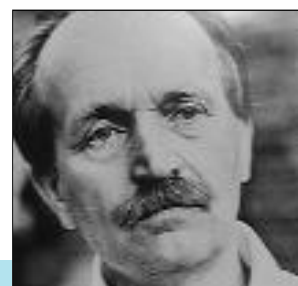
Відмінності в рівні вищої освіти між україномовними та російськомовними українцями — це насамперед результат радянської освітньої політики. За винятком Києва та Львова, основні центри вищої освіти зосереджено на сході та півдні: Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Донецьк, Запоріжжя. За радянських часів у вищій школі України, за винятком спеціальності "українська мова та література", навчання вели російською. Це було обмеженням для українців, передусім для випускників шкіл з українською мовою навчання, бо вступні іспити дозволяли складати переважно російською мовою.

До того ж, більшість вищих та середніх навчальних закладів було підпорядковано не Києву, а Москві. Але навіть у тих закладах, які формально підпорядковувалися міністерствам УРСР, викладали російською. Так, наприклад, 1989 року в педагогічних інститутах та училищах Міністерства народної освіти УРСР в південно-східних областях навчальний процес відбувався лише російською мовою, за винятком Харківського, Миколаївського та Херсонського педінститутів, де від 3 до 10 % предметів викладали українською.

На жаль, за часів незалежності України, особливо в її східних та південних областях, продовжується, як і за радянських часів, ганебна практика, коли українці, закінчивши середню школу з українською мовою навчання, повинні здобувати вищу освіту іншою мовою. Державну програму розвитку української мови, прийняту 1991 року, за якою вищі навчальні заклади до 2000 року повинні були перейти на українську мову викладання, так і не виконано. Система вищої школи в південно-східних областях, як і раніше, залишається дієвим інструментом зросійщення українців.

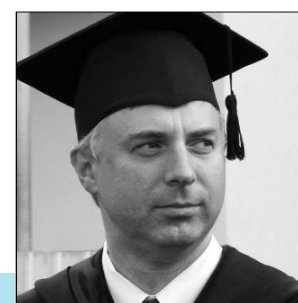
Закінчення на с. 2—3

ДУХОВНА СПАДЩИНА В. ЧОРНОВОЛА

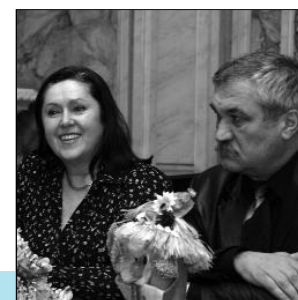
4—5

ЯК СТВОРИТИ СУСПІЛЬСТВО ЗНАНЬ

8

НА ЗДОБУТТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРЕМІЇ

9—11

ТЕАТРАЛЬНИЙ ПЕДАГОГ — ПРОФЕСІЯ ЖЕРТОВНА

15

Добровільні пожертви
"На Кобзареву Церкву":
МБФ "Українська Родина"
Р/р № 26045200145101
в Подільській філії АКБ "Київ",
МФО 320401 ЗКПО 21709106

РАДІО, ЩО ПІДТРИМАВ ТАЛАНОВИТУ МОЛОДЬ

Ідея відзначити здібних школярів після випробування у творчому змаганні виникла у моїх помічників-консультантів ще під час тривалих передвиборних мандрів селами Чернігівщини.

Сьогодні всіх цікавить село, але всіх по-різному. А що з цього приводу думає сільська молодь?

Віталій КОРЖ, народний депутат України (фракція БЮТ)

Фото **Євгена ҐОЛИБАРДА**

У конференц-залі Менської районної ради і державної адміністрації нагородили переможців оголошеного у серпні 2007 року конкурсу “Нинішнє і майбутнє українського села очима молоді”.

Журі (директор Інституту українознавства академік Петро Кононенко, голова ВУТ “Просвіта” народний депутат України Павло Мовчан, журналіст Євген Голибард і я), проаналізувавши творчість школярів, дійшли висновку, що незважаючи на нинішні несприятливі для розвитку вітчизняного агросектору суспільно-економічні умови, в селі багато молоді, яка не лише мислить по-сучасному, а й

готова взяти відповідальність за своє майбутнє.

Були присутні голова Менської райдержадміністрації Сергій Костючок, голова райради Михайло Кіт, керівник райвідділу освіти Віктор Ємець, працівники апарату районної адміністрації і, звичайно, конкурсанти.

Першою нагородили Олесю Жукову, ученицю 7-В класу Прилуцької гімназії № 5. Дівчина отримала грошову премію у розмірі 500 грн, Почесну грамоту і подарунки.

Преміями у розмірі 300 грн, грамотами і подарунками нагороджено Аню Сащенко з с. Ліски, Володимира Лавського з Куковицької школи, Богдана Жукова з Прилук.

Грамотою і спеціальним призом журі — мобільним телефоном — відзначено оригінальну творчу роботу Юлії Ходос, учениці Щорської районної гімназії.

Грамоти й заохочувальні премії у розмірі 200 грн отримали Юлія Артеменко з Новгород-Сіверського, Юлія Харченко з Городища й Олександр Помилой з с. Блистова.

На жаль, з різних причин не прибули на вручення премій і нагород Юрій Шамрук зі Стольненської сільської школи Менського району (друга премія), а також нагороджені заохочувальними преміями Інна Власенко з Семенівської гімназії № 2, Микола Костюк з Орлівської і Максим Ковшов з Печенюзької сільських шкіл Новгород-Сіверського району та Вероніка Туровська з київської Троєщини, школа № 278. Премії, грамоти і сувеніри їм вручать найближчим часом.

З особливою пошаною відбу-

лося відзначення педагогів, які підготували учнів до участі в конкурсі. Під бурхливі оплески залу їм вручили нагороди.

А про те, що підготували успішно, свідчить виступ десятикласника Богдана Жукова, який подякував за нагороду і звернувся до присутніх як цілком доросла, відповідальна людина: “На мою думку, в багатьох нинішніх школярів не виховали цілеспрямованості. Мало таких, як один мій друг, який чітко поставив собі за мету працювати в СБУ й активно готується до цього — загартовується фізично, вивчає історію, заглиблюється в юридичну літературу тощо. А поряд — зовсім інші, що вже закінчили школу й байдикують удома.

Цей конкурс був добрим засобом мобілізації творчих зусиль учнівської молоді й перевіркою здібностей не лише його учасників, а й усіх причетних. Щиро дякуючи організаторам, зазначу, що ми працювали разом із вами, як одна команда, а фрагменти наших творів, опубліковані в газетах “Освіта” і “Слово Просвіти”, будуть не лише приємним спогадом для нас, а й надихнуть багатьох на випробування своїх сил у подібних конкурсах...”

Розумні діти виростають у нашій країні. Народжені після набуття Україною незалежності, вони вже можуть успішно пройти випробування у творчому змаганні й побачити не лише майбутнє свого краю, а й своє місце у ньому.

«ЯКБИ ВИ ВЧИЛИСЬ...»

Нещодавно я відвідала семінар першокурсників Інституту журналістики та телемистецтва Київського міжнародного університету на запрошення професора Раїси Іванченко про героїчні подвиги козацтва. З гордістю співала разом зі студентами Гімн України. Виявляється, тут традиційно перед кожним початком занять студенти виконують Гімн України разом з Раїсою Петрівною, яка викладає “Історію України без міфів” (автор цього навчального посібника — вона сама). І треба було бачити натхненні обличчя, сяючі очі цих юнаків і дівчат, які з гідністю, гордістю і вірою співали його. Можна бути певним, що ця молодь не схибить на життєвому шляху.

Галина РУДЕНКО, незалежний журналіст

Пощастило цьому навчальному закладу, де працюють такі викладачі, як професор Р. П. Іванченко. Як педагог із 40-річним стажем, я переконана, що патріотизм треба виховувати з раннього дитинства. Діти мусять знати героїчні подвиги наших пращів — справжні патріоти. Честь і хвала їм за прекрасні паростки патріотизму, зрощені у молодих душах.

Проте прикро стає, що ми дивуємося цим паросткам, а не сприймаємо їх як належне, що має бути властивим кожному громадянину будь-якого народу, який поважає себе і націю.

У США, Канаді, Грузії та інших країнах державні гімни знають наймолодші школярі, бо кожен навчальний день там починається з його виконання. А як єднають націю в Америці, Канаді державні прапори, що майорять із вікон кожного помешкання у дні національних свят! Справжнє “чуття єдиної родини” охоплює людей.

Зрозуміло, що деякі наші нардепи з відомих причин не могли в свої молоді роки вивчити сучасний Гімн України й дотримуватися звичаїв і традицій народу, знати правдиву історію своєї землі, мову свого народу. Проте всі ці прогалини в освіті наші керманічі за 16 років топтання на місці, а то й розвалювання країни цілком могли б надолужити.

Для окремих депутатів можна було б організувати курси українознавства, а книжковий кіоск у приміщенні Верховної Ради забезпечити відповідною літературою.

Пересічні громадяни випередили деяких політичних лідерів у знаннях, культурі, порядності. То хто ж кого й куди веде, і хто що очолює, якщо обираємо найкращих, найрозумніших, найдостойніших?

Пишу ці рядки і спостерігаю на екрані телевізора за бездарною, брутальною, антидержавною поведінкою новоявленої опозиції, що погрожує у своїх виступах чинити й надалі всілякі перепони роботі нового уряду. З хвилюванням думаю, чи ж для цього їх делегували українській виборці до Верховної Ради, і як вони дивитимуться нам у вічі на чергових виборах?

Якщо деструктивні антиукраїнські владні сили за 16 років незалежності України та 74 роки комуністичного врядування так і не змогли впоратися зі своїм головним завданням — знищити українськість в Україні, то схаменіться, отямтеся хоч тепер!

А нам, громадянам України, залишається сподіватися, що новообрана влада зробила висновки з попередніх невдач і зуміє навчитися на попередніх помилках, щоб позбутися їх у майбутньому. На ваших і наших плечах лежить велика відповідальність за долю України й нелегкі випробування.

Будьмо невтомними будівничими нової України, спільно дбаймо про добробут, мову і культуру нації!

Марія ГАРМАШ, Київська обл.

Колоніальний спадок українців найтяжчий саме через почуття власної неповноцінності, постійної соціальної, культурної, національної приниженості, що обов’язково пов’язане з мовою. І досі не лише дитині, а й дорослому треба мати неабиякий запас мужності й сили волі, щоб вистояти й зберегти свою україномовність і почуття власної гідності в надзвичайно агресивному чужомовному середовищі. Навіть у селі дедалі більше нівелюється багатство живої української мови. А що вже казати про місто... Змінюються умови життя українців, зникає цілий велетенський пласт лексики, пов’язаний з минулим. Сучасній дитині дуже пощастить, якщо вона хоч раз у житті побачить незайману природу, схожу до змалюваної в поезії П. Тичини:

— *Тікай! — шепнуло в береги.*

— *Лягай! — хитнуло смолки.*

Слустила хмарка на луки

Мережані подолки...

Потрібно докласти титанічних зусиль, щоб українська мова жила повноцінним життям. Тому найкращий помічник учителя-мовника — пісня. Вона торкається найтонших струн людської душі, будить приглушену чужим сміттям і мулом підсвідомість, надає морально-психологічну підтримку в будь-якій складній життєвій ситуації.

І якщо наш побут змінився, то незмінною залишається людська психологія: в житті доводиться зустрічатися з добром і злом, честю й підлістю, вірністю й зрадою, брехнею і правдою...

Складне психологічне становлення підлітка потребує й особливої підтримки, якої часто не може дати ні сім’я, ні суспільство. Саме тому повернення української народної пісні в реальне життя через шкільну програму вкрай потрібне.

БОРІМОСЯ — ПОБОРЕМО!

Моя вчительська доля склалася так, що роботу свою я почала в київській середній школі з російською мовою навчання № 141, потім працювала в сільських школах Полтавщини й Київщини, а закінчила педагогічну діяльність у київській школі № 181. І скрізь вела фольклорно-літературний гурток, бо вважаю, що лише так можна зацікавити учнів українською мовою й літературою. Адже головна ознака ментальності українців — кордоцентричність: світосприйняття і світорозуміння через серце, почуття. Саме тому вивчати мову треба, не лише засвоюючи правила, а й черпаючи з народних глибин традиції та звичаї.

Пісня розбудить родову пам’ять, допоможе зберегти джерела моралі, етики українського народу, пережити всі складнощі життя, збагатити мову й розвине інтелект кожної особистості. А вчителів треба лише не зіпсувати своєю доскіпливістю до вивчення правил природне зацікавлення українським словом, його красою, геніальною простотою й конкретикою. А таке досить часто буває...

Міністерство освіти вперто ігнорує досвід найкращих вітчизняних педагогів, зокрема І. Зязюна, який вимагав від своїх випускників — майбутніх учителів — знання й уміння співати українських народних пісень. Ніхто не звернув уваги й на дуже цінні поради видатного співака А. Мокренка, які він висловлював у книжці “З Україною в серці”. Тому не дивно, що всі 16 років незалежності ми майже протоптали на місці: за винятком окремих ентузіастів, нікому було виховувати україномовних і гордих тим патріотів України. За мовчазної байдужості більшості вчителів і впертого спротиву Міністерства освіти і науки України так і не зайняло належне йому місце в обов’язковому шкільному компоненті українознавства. А це саме той навчальний предмет, на основі

вивчення якого може консолідуватися українське суспільство, утвердитися почуття свідомого патріотизму, національної гідності.

Найголовніша умова повноцінного функціонування української мови в устах українського народу — це збереження української землі як непорушної власності української нації. Земля — дарунок Бога, джерело формування життя народу і його мови, вона не може бути товаром. Її слід надавати в оренду лише українцям, суворо контролюючи використання. Мовники повинні усвідомити, що захист від зазіхань чужоземців на українську землю як єдине місце функціонування української мови — їхній прямий обов’язок, як і захист українського слова від девальвації.

Людина — клітина єдиного цілісного організму, що зветься нацією. Якщо всі клітини працюють злагоджено, організм буде здоровий. Якщо ж якась клітина збивається з ритму й не виконує своєї функції, вона стає руйнівною пухлиною. Тому проголошення пріоритету прав нації над правами людини — справжня демократія. Держава повинна забезпечити юридичний захист прав української нації на свою землю, мову, культуру, історію.

Борімося — поборемо!

СЛОВО В БОРНІ ЗА ВОЛЮ Й НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Духовна спадщина В'ячеслава Чорновола зібрана в 10-томному виданні його творів

Презентація п'ятого тому видання, що пройшла в столичному Будинку вчителя, стала вінком шани не лише видатному політикові, а також його соратникам, усім, хто боровся проти комуністичної імперії, за демократичну незалежну Україну.

Це слово мужності, правди вкрай потрібне нині. У час, коли мільйонними накладами друкують усілякі “суботні історії” від україножерів, коли лунає словоблуддя про “невчасність”, “непотрібність перегляду історії”, про “розхитування устоїв”, лемент щодо “розколювання нації”. Що ж, правда завжди заважала лжі, омані. Але без правди нам сьогодні ніяк. Правди про той страхотливий режим, про те, як у нелюдських умовах можна було ставати на прох з системою і врешті перемогти її, навіть коли перемога була ще такою далекою.

10-томне видання творів В'ячеслава Чорновола здійснює Міжнародний благодійний фонд його імені, який очолює вдова політика, відома громадська діячка, поетеса Алена Пашко. Видання побачило світ у видавництві “Смолоскип”. Упорядник 10-томника — сестра автора Валентина Чорновіл. На тендітні плечі цієї жінки лягла, за влучним висловом Михайлини Коцюбинської, каторжна праця. Досить сказати, що презентований щойно том має обсяг понад 900 сторінок. Солідні за обсягом і попередні чотири томи, що вийшли у п'яти книгах. Це тисячі сторінок публіцистики, документів, розсекречені архіви, листи, публікації у періодиці.

Презентація тому стала не просто вечором спогадів, що органічно продовжив недавнє відзначення 70-річчя з дня народження Героя України, правозахисника, в'язня комуністичного режиму, видатного політика незалежної України. Слово учасникам презентації.

Алена ПАШКО:

— У цьому виданні й зокрема в презентованому томі масштаб особистості Чорновола виступає надзвичайно виразно. Якою потужною внутрішньою силою треба було володіти, щоб у тих страшних, нелюдських умовах зберегти вірність собі й своїм переконанням, нікого жодного разу не підставити, вистояти і перемогти. Зі сторінок цього тому Чорновіл дає великий моральний урок сучасникам і тим, хто прийде після нас: перемогти можна тільки вісністю, правдою і справедливістю.

Хочу наголосити на ще одному вкрай важливому моменті, який безпосередньо стосується українського руху опору 70—80-х років — дисидентства. На мою думку, матеріали п'ятого тому спонукають до глибших висновків, а саме: український рух опору того часу був новим етапом національно-визвольного руху свідомого українства за незалежність нашої держави.

Осип ЗІНКЕВИЧ:

— Поява кожної такої книжки — велике свято, бо дізнаємося те, про що сьогодні мало пишуть і говорять. Чому Чорновіл був такою загрозою для Радянського Союзу? Тому, що після Другої світової війни світ мовчав про українське питання. Вперше заговорили про Україну, коли 1950 року загинув Тарас Чупринка, командир УПА. І далі знову замовкли, України для західного світу не існувало. Московські дисиденти обстоювали загальнолюдські права, у них не було питання незалежності, русифікації, голодомору. І раптом у нас з'явилася людина, яка мала візію майбутнього — що нам робити і як. Український самвидав, передрукований на машинці у восьми чи десяти примірниках, прочитає близько 100 чи 200 людей. А далі знову мовчанка в тоталітарній системі. Чорновіл хотів з цих матеріалів зібрати найважливіші. Оце “Лихо з розуму” — виразні документи, які свідчили, що на зміну генерації ОУН-УПА прийшла інтелігенція, яка народилася, виховувалася в радянській системі, але яка стоїть на виразних українських самостійницьких позиціях.

Чорновіл тоді, наприкінці 60-х, вирішив, що треба розворушити світ, треба перекинути ці матеріали на Захід. Він, можливо, й не знав, чи їх опублікують. Мені довелося, живучи тоді на Заході, бути причетним до видання “Лиха з розуму” англійською мовою в одному з найбільших американських видань у Нью-Йорку. І тоді вперше світ заговорив про Україну. У цьому є величчя Чорновола і суть того, чому радянський режим боявся його, чому стільки разів його заарештовували. Коли західні радіостанції транслювали матеріали Чорновола, мільйони людей слухали їх, це збуджувало національну свідомість, люди розуміли, в якій системі живуть, що робити, як боротися.

Після цієї книги Чорновіл, після “Українського вісника” з'явилася Українська Гельсінкська група. Це був природний спротив поневоленого народу.

Ярослав КЕНДЗЬОР:

Чорновіл зумів зібрати самвидавські матеріали у певні видання, зробити збірники. А “бомбою” був журнал “Український вісник”. На початку 90-х, після перемоги Чорновола на виборах у Львові, коли він став головою Львівської обласної ради і народним депутатом України, працівники КДБ приносили, буквально вивирали з секретних течок матеріали. Ми опублікували деякі звіти Львівського КДБ київському і московському керівництву про те, як вони працювали над викриттям “групи “Українського вісника”. Було навіть порушено кримінальну справу — щодо журналу!

Ми, соратники Чорновола, здавалося б, усе знаємо про нього. Та коли я прочитав у п'ятому томі фрагменти допитів, зрозумів, що не знав В'ячеслава. Людина виявляється в екстремальних ситуаціях. Такими для Чорновола були його ув'язнення. Я був вражений, як людина, яка не вчилася конспірації, не

Валентина ЧОРНОВІЛ: “У ЦИХ ТОМАХ — ІСТОРІЯ БОРотьБИ З ТОТАЛІТАРНОЮ ІМПЕРІЄЮ”

Сестра В'ячеслава Чорновола, упорядник його 10-томника, розповідає про це унікальне видання.

У цих 10-ти томах заплановано опублікувати всю творчість В. Чорновола. Уже вийшло п'ять томів (у шести книгах). Перший том — це

рання творчість автора, літературознавча. Науковий керівник його дипломної роботи казав, що Чорновіл мав би бути літературознавцем, науковцем. Ми хотіли показати в першому томі, з чого починалося зростання Чорновола. Том містить дуже цінне дослідження про Грабовського. Другий том — знамениті книги “Правосуддя чи рецидиви терору” і “Лихо з розуму”. Кожен том має додатки, зокрема, публікації про Чорновола зарубіжні й радянські, зокрема спрямовані проти нього, щоб люди могли порівняти, з'ясувати атмосферу тих часів. У третьому томі — матеріали журналу “Український вісник”. Тут не тільки його власні публікації, а й інших авторів, але ми вирішили їх також подати, щоб показати В'ячеслава Максимовича як редактора цього журналу. Четвертий том вийшов у двох книгах, тут листи Чорновола. Загалом це тисяча сторінок багатющого матеріалу.

Нарешті щойно видано п'ятий том — публіцистика, документи. Хронологічно — з 1970 до 1984. Тут кілька робіт, написаних до ув'язнення 1972 року. Потім — величезна справа 1972-го, яку я з труднощами видобула з архівів КДБ. Матеріали часів ув'язнення і заслання, документи Української Гельсінкської Групи.

Що заплановано і готується в наступні томи? В шостому томі будуть матеріали другої половини 80-х років, зокрема, щодо мітингів, інших подій у Львові, аж до 1989 року, матеріали легального на той час “Українського вісника”, Гельсінкської спілки. В наступних томах заплановано широко подати матеріали, пов'язані з діяльністю Чорновола у Львівській обласній раді, у Верховній Раді, а також як кандидата у Президенти України. І, звісно, те, що стосується Народного руху України.

готувалася до неволі, заводила чекістів у глухий кут, не піддаючись на жоден шантаж, витримуючи шалений психологічний натиск.

Чи є сьогодні серед політиків така непересічна особистість, як Чорновіл? Ні, у нас є лише безлика, спритна комсомолія.

Михайло КОСІВ:

Матеріали цього тому дають змогу багатьом поглянути на Чорновола по-іншому. Але це також і том про його епоху, людей цієї епохи. Зокрема й про багатьох присутніх тут. І про мене теж, адже тут вміщено заяву Чорновола на захист Михайла Косіва, нібито вже заарештованого. А я на той час ще не був під арештом, а перебував у лікарні після дуже складної операції.

Десяти томник — це ще й унікальний посібник для політв'язнів, і дай Боже, щоб їх в Україні й світі ніколи більше не було.

Марія ПОЛІЩУК (вчителька з села Бистриця на Львівщині, рідного села Атини Пашко. Свого часу

приймала в себе родину Чорновола, переховувала підпільні матеріали українських правозахисників):

— Навіть у нашому маленькому селі дехто знав про діяльність Чорновола, бо слухав передачі зарубіжних радіостанцій. І ці люди не боялися запрошувати В'ячеслава й Алену до себе в гості.

Якось Чорновіл попросився побути зі мною в школі в сусідньому селі, де я вчителювала. І ось діти почали декламувати вірші Ліни Костенко, Івана Драча, Миколи Вінграновського, Василя Симоненка. Чорновіл і каже: “Тепер вірю, що ці діти на манівці не підуть, що з них виростуть хороші люди”.

Коли приїздили Чорноволи, до нас приходили люди із сусідніх сіл. Розпитували, говорили. А В'ячеслава цікавило все: думки і настрої українців, доля нашої церкви, яку на той час закрили. Він з такою впевненістю говорив людям, що Україна буде вільною, здобуде незалежність, що не вірити йому не можна було.

Часто через кілька годин після від'їзду Чорновола у село приїздили невідомі люди й цікавилися: чого він приїздив, з ким зустрічався?

Якось ми разом з Аленою заховали матеріали В'ячеслава у надійному місці. А невдовзі приїхали з КДБ з обшуком. Обшук тривав з 7 ранку до 7 вечора, але нічого так і не знайшли. Вилучили вірші Василя Симоненка, уривок з роману Івана Нечуя-Левицького “Хмари”.

Якось приїхала пані зі Львова, з відділу освіти, й каже: “Ми можемо вас звільнити з роботи навіть за сумнівні зв'язки, ось ви знаєтеся з Чорноволом”. А я їй: “Покажіть мені, де записано, що треба зрікатися друзів дитинства? Ми з Аленою разом виросли. Її батьки — вчителі, це була вірцева сім'я. Ось і сім'я Чорновола — мої однокласники, їх не зречуся”. Зараз легко про це говорити, але як непросто було все це пережити. Але наше село пам'ятає Чорновола.

Пишаюся тим, що знала В'ячеслава. Якось сидимо з ним, його сестрою в парку, і Чорновіл почав мені читати вступ до поеми Володимира Сосюри “Мазепа”. Я була вражена, бо досі знала “червоного” Сосюру, а тут зрозуміла, що Сосюра — укра-

їнець найвищої проби. Таким українцем був і Чорновіл.

Михайлина КОЦЮБИНСЬКА:

— Тут говорили, кого згодом читатимуть, а кого ні. Не ризикну прогнозувати, але впевнена, що найкраще з нашого творчого доробку — художня документалістика: спогади, документи, щоденники. Цей том, здавалося б, — збірник документів. А для мене це художня документалістика. Бо збірник екзистенційно виражений, це документ епохи. По-перше, в основі така непересічна особистість, по-друге, матеріали підготувала близька до автора людина. Це видання продовжило низку подібних, які вже вийшли. У Львові побачив світ том судових справ подружжя Калинців, цікаві дослідження Леоніда Бойка, який оприлюднив допити Антоненка-Давидовича і його дружини. Думаю, що щось схоже з'явиться. І це надзвичайно цікавий, потрібний і важливий жанр. Підтримую заклик Валентини Чорновола писати спогади про ті часи. Це пульс нашого недавнього життя, досвід, “історія, оркестрована на людські голоси”, як колись я назвала у своїй праці художню документалістику.

Чимало думок у книзі вкрай сучасні. Ось, наприклад, роздуми Чорновола про федералізм. Гарно прокоментовано, як сьогодні безсоромно переінакшують його слова.

Колись Василь Стус написав мені: “Не відчувай моєї неприсутності”. Думаю, що завдяки таким книгам ми не відчуємо і не відчу-

“І не так страшно було померти з голоду, як збожеволіти від мисленнєвої тиші та творчого застою”.

ВИДАТНІ УКРАЇНЦІ

ватимемо неприсутності таких людей, як В'ячеслав Чорновіл.

Лесь ТАНЮК:

— П'ятий том був дуже складним для видання, бо обіймає аж 12 років — з 1970 до 1984-го.

Коли почалися покоси 1965 року, на засіданні ЦК Компартії запланували заарештувати в Україні тисячу осіб. І було сказано, що це перша тисяча, після якої ми повинні повернутися “до нормального Радянського Союзу”. Після хрущовської відлиги мав бути удар: тисяча заарештованих, мільйони заляканих. Але так не вийшло, бо тільки-но розігналися, як вийшов Чорноволівський том, де було названо всіх заарештованих і вказано: ось поети, публіцисти, художники знамениті, ось їхні картини. І світ здригнувся, побачивши, що вперше після 1937 року йде такий навальний арешт інтелігенції найвищого духу. Арешти почали вщухати, із запланованої тисячі у ті 1965—66 роки “загриміли” близько 300 осіб.

А 1972 рік — страшніший. Він був уже після погрому Чехословаччини, після того, як Італійська компартія “збрикнула”, заявивши, що не поділяє тези про диктатуру пролетаріату. Уже почалися розколи у Москві на верхівці влади. Україна стала першою лабораторією. Тут було поставлено завдання знищити все українське, отих 700, яких не затримали тоді. Це був повальний арешт. Людей брали системно, справи були готові заздалегідь.

Чорновіл заслужив свій авторитет тим, що був чи не єдиною людиною в таборах, яка намагалася об'єднати політв'язнів. Тому коли постало питання, кого влада може випустити з таборів за кордон, то московська правозахисна група разом з українцями вимагала випустити Чорновола. Але влада розуміла, що на волі Чорновіл може зробити вдесьтеро більше, ніж у в'язниці, адже це людина стратегічного мислення.

Стратег завжди дбає, щоб у нього було військо. У Чорновола була геніальна концепція: тільки-но хтось потрапляє в скрутну ситу-

ацію, він відразу починає його рятувати. Пише заяви, скарги, часто беручи провину на себе.

Чорновіл першим висунув ідею боротьби за політичний статус в'язня, створив текст Статуту політв'язня і намагався, аби цей текст було поширено.

Дуже важливо, що він був людиною духу, мистецтва, літератором. Таких у наших таборах було троє: Світличний, Стус, Чорновіл. Подивіться, що вони читали, які книжки виписували. Чорновіл шість разів пише заяву, щоб йому повернули деякі книжки, перераховуючи їх. Це не лише для того, щоб повернули, а й щоб люди знали, що такі українські книжки вийшли у світ.

Табір — це страшна річ, де людину позбавляють можливості знати, що діється в реальному житті. Так-от, Чорновіл, як і чимало інших політв'язнів, саме був тією людиною, яка дуже добре знала, що відбувається у світі, бо не переривала зв'язку з ним. Чорновіл за деталлю вмів побачити життя.

Василь ОВСІЄНКО:

— Наприкінці 1976 року, незадовго до звільнення, мені передали від Чорновола заяву про боротьбу за статус політв'язня і попросили передати її на волю. Я виніс її на волю, як кажуть, у голову, її оприлюднили.

Тут, у цьому томі, треба читати все — настільки воно важливе. Пригадую, коли читав кримінальну справу — свою, Лісового і Пронюка, то Євген Пронюк на допитах поводився, як Чорновіл: “Запитання зрозумів, будь-які свідчення давати відмовляюся з етичних міркувань”. Чорновіл ще до ув'язнення проголосив це в заяві, й цю позицію витримав блискуче, до кінця.

Сьогодні, коли звання Героя України нівелюється, моя душа не сприймає того, що багато кого звуть Героями.

В'ячеслав Чорновіл, Іван Дзюба, Микола Руденко, Петро Григоренко винесли українське питання на світову арену. Вони нагадали світові, що є Україна, яка бореться за свою незалежність.

Матеріали підготував

Петро АНТОНЕНКО

Фото автора

Роман КОВАЛЬСЬКИЙ,
м. Вінниця

“Він був ідейною і дуже скромною людиною, і тому написав багато відповідних: “У цьому будинку 1919 року розташовувалася канцелярія головного отамана Директорії Симона Петлюри”, — прокоментував ідею встановлення пам'ятної дошки голова Вінницького обласного об'єднання “Просвіти” Леонід Філонов. — Місцева влада підтримала цю просвітянську ініціативу й готова разом з нами реалізувати проект. Хто буде автором барельєфа Петлюри, вирішить конкурс. Але до 90-річчя уряду УНР 2009-го мусимо встигнути. Тим більше, що на це не потрібні якісь фантастичні кошти. Чому так вважаю? Після мого дослідження вінницького періоду діяльності Директорії (історичний фільм та книга “Із плину часу”) на фасаді готелю “Савой” встановлено всім відому пам'ятну дошку УНР. Знаю, що раніше дехто цей крок вшанування нашої історії роз-

У цьому будинку розташовувався штаб С. Петлюри

ПЕТЛЮРА ПОВЕРНЕТЬСЯ У СВІЙ ВІННИЦЬКИЙ ШТАБ?

цінував досить неоднозначно. Але тепер, коли там часто бачиш свіжі квіти, розумієш — вінничани знають своє місто тих років...”

До речі, якби ці стіни та двері нинішнього приміщення Вінницького обласного радіо могли говорити, то, окрім Петлюри, серед високих гостей згадали б сучасних партійних і державних діячів — Кравчука, Мороза, Симоненка. А про події тих років зараз нагадують тільки спогади істориків та ліпнина на високих стелях. Про київський та паризький етапи життя Петлюри написано набагато більше, ніж про його накази в нинішньому “Будинку радіо”. Відомо, що саме 1919 року Директорія та уряд Української Народної Республіки переїхали зі столичного Києва до Вінниці, й міністри Володимир Винниченко і Володимир Чеховський жили у першому в місті будинку з паровим опаленням на Миколаївському проїзді (нинішня Соборна) у тодішньому респектабельному готелі “Савой”. А про штаб-квартиру головного отамана Петлюри, якою став особняк замкового єврейського фабриканта Боруха Львовича, знають одиниці сучасних вінничан.

Може, тому, що цю сторінку історії донедавна не вивчали у школах та інститутах, чи тому, що столицею України Вінниця була недовго. Зате відомо, що саме в наше місто Симон Петлюра в'їхав тоді на білому коні та саме з балкону

С. Петлюра і Ю. Пілсудський

штаб-квартири приймав урочисті паради “з попами, молебнем, дзвонами, всіма петлюрівськими аксесуарами”. Саме у Вінниці він видав указ про заборону єврейських погромів, закони про державну мову і про освіту.

На жаль, втілити в життя ці універсали Петлюра не встиг. Бо у наступного, 1920 року довелось емігрувати з урядом УНР у Варшаву, потім — у Будапешт та Женеvu. А 1924-го “гість” Вінниці оселився в Парижі, де керував урядом УНР в екзилі доти, доки його не розстріляв агент ОГПУ. Там його і поховали. А повернутись до Вінниці він все-таки зміг, але вже в бронзі. До речі, оригінальний стіл зі штабу Петлюри досі прикрашає робочий кабінет директора обласного краєзнавчого музею Людмили Кароєвої.

— Можливо, саме цей стіл колись стояв у робочому кабінеті Симона Петлюри. Але це тільки версія, — сказала директор музею. — У спогадах засновник музею Густав Вольдемарович Брілінг писав, що під час відступу петлюрівців та взяття Вінниці червоними, білими чи, може, навіть зеленими частина так званих скарбів була під замком в одному зі знаних вінницьких будинків. І тоді він запустив у квартиру того будинку вночі, під останні постріли відступаючих петлюрівців, малого сина Генріха... Так частина “спадщини” Петлюри в клунках потрапила до краєзнавчого музею, і зміна влад цьому не завадила.

Цікаво, що після ремонту історичної будівлі у спальні Петлюри на стелі зберегли гіпсовий напис “1913”... А ось триметрові важкі дубові двері, за ручки яких брався колись головний отаман Директорії, викинули на смітник. Зате врятували балкон, з якого Петлюра приймав столичні військові паради по-вінницьки.

Ганна ТРЕГУБ,
студентка НаУКМА

Добре відомо, як формується образ значущої для літератури постаті: літературні мітці проходять кризу шкільне горнило, яке видає назовні якісь дивні, неживі штампи, що закарбовуються за роки навчання на рівні підсвідомості. Ми не знаємо людей, знаємо уніфіковане поняття. Шевченко в нас — Кобзар, Франко — Каменярь, Леся Українка — Велика Страдниця чи Велика Хвора, Стус — Шістдесятник-дисидент... Отже, маємо уявлення про роздуду до неймовірності односторонності певної літературної постаті.

Але як бути з тим, що кожний з них — особистість багатоаспектна? Чи ж варто працювати тільки у вузькому оперативному просторі мислення, коли є всі умови відкрити шлях до нового, ще не баченого всесвіту?

Метою цього наукового заходу було показати Стуса у новій якості, відкрити його всесвіт, і, відкриваючи, вшанувати непересічну особистість, віддати свою дециму шанни.

Стусові, на вік якого припала крижана епоха тотального “совецького шмону”, час прискпіпливого гноблення людських душ у тісних рамках простору “коректного” мис-

ВАСИЛЬ СТУС — ПЕРЕКЛАДАЧ

У Києво-Могилянській академії відбувся науковий семінар, приурочений до сімдесятих роковин від народження Василя Стуса. Тема зустрічі була трохи незвичайною, не затертою багатьма поколіннями науковців — Василь Стус як перекладач.

лення, клонування безликих ґвинтиків механізму держави, що намагалася стерти всі індивідуальні особливості, перетворюючи нації на сірі маси з плоскою думкою, хотілося жити і мислити вільно.

На той час, за свідченнями його знайомих, і за ту саму провину, що і він, кинутих на загибель до мордовських або камчатських таборів, тих, кому поталанило повернутися назад, єдиною прогалиною, де ще можна було, умовно кажучи, розвернутися, була царина художнього перекладу, до того ж, платили в ті часи за цю працю добре. Стусові, та й усьому поколінню поетів 60-х, яким не давали годуватися з власної поезії (бо хто ж надрукує забороненого поета?), доводилося виживати. І не так страшно було померти з голоду, як збожеволіти від мисленнєвої тиші та творчого застою. Переклади, особ-

ливо поезій, давали творчий простір і водночас забезпечували виживання особистості.

Але ж недаремно український переклад — один із найкращих у світі. Це пояснюється не лише особливостями мови або професіоналізмом перекладачів. Де факто все дуже просто — самі перекладачі є письменниками, що оперують ідеями, втілюючи їх у слові. Саме до їхньої когорти належить Василь Стус. І зовсім не важливо, як саме його позиціонувати — поет-перекладач чи перекладач-поет. Художній переклад та поезія — дві гілки одного дерева літератури, і їхнє поєднання збагачує її більше, аніж псує.

Оригінальний іншомовний текст — це лише недосяжний для більшості факт, який потребує соковитої інтерпретації, щоб цю духовну їжу можна було спожити. Інтерпретація — ось та площина, де перекладач ема-

нується назовні повністю, і від цього самовилитання залежить успіх усієї справи. Стус подарував Україні цікавого, повнокровного Рільке, Целяна, Кіплінга, Цветаєву тощо. І сьогодні з подивом відзначаєш: це зроблено дуже майстерно. Переклади звучать саме так, як і оригінальні твори, і зміст залишається автентичним, не спалюваним.

Аналізуючи твори, які переклав Стус, можна вивчати історію тієї доби не з позиції ката, а з позиції пригноблених. Тому можна збагнути справжні причини, підтексти того, що тоді відбувалося.

Переклади Василя Стуса та багатьох інших, іменитих нині та безіменних, були засобом віднайти влучну, ефективну зброю в умовах нерівного, нешляхетного двобою, де на кону було все — право жити вільно, самостійно, не залежати...

Лише вільна людина може впливати на власне та суспільне життя. А вільний митець може створити справжній шедевр — не на замовлення, а цілком спонтанно, за покликом, за імпульсом власної душі, в згоді з самим собою. Саме так твориться краса, що несе світло добра. Стус волів до кінця бути цілісним. Можливо, саме тому він створював такі неперевершені переклади, такі метафізичні й водночас конкретно земні поезії...

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В МОСКВІ

Березень 1858 року

Володимир МЕЛЬНИЧЕНКО,
генеральний директор Культурно-
го центру України в Москві,
доктор історичних наук

Продовження.
Поч. у ч. 6 за 2008 р.

**ТАРАС ШЕВЧЕНКО:
“НАМАЛЮВАВ ПОРТРЕТ
МИХАЙЛА СЕМЕНОВИЧА”**

Приїзд до Москви був затьма-
рений хворобою, початок якої
Шевченко зафіксував у щоденнику
10 березня: **“В три часа пополуд-
ни 8 марта оставил Нижний на
санях, а во Владимир приехал
9-го ночью на телеге. Кроме
этого весьма обыкновенного
явления в настоящее время го-
да, ничего особенного не случи-
лось, кроме легкого воспаления
в левом глазе и зуда на лбу. Во
Владимире я взял розовой воды
и думал все покончить этим
ароматическим медикаментом.
А вышло не так, как я думал”**.

Уже 11 березня, коли Шевчен-
ко переселився до Щепкіна, стан
його здоров’я значно погіршився:
**“...Глаз мой распух и покрас-
нел, а на лбу образовалось не-
сколько групп прыщей”**. Отже, в
дорозі Тарас Григорович, очевидно,
застудився, до того ж, загос-
трилася цинга, на яку він тяжко
хворів на засланні.

До лікаря Шевченко звернувся
відразу, як тільки оселився у Щепкі-
на: **“Облобызав моего великого
друга, отправился я к доктору
Ван-Путерену, моему нижего-
родскому знакомому”**. Як свід-
чить “Российский медицинский
список на 1858 год”, Дмитро Івано-
вич Ван-Путерен був у Нижньому
Новгороді молодшим лікарем при-
казу громадської опіки і лікарем
міського дворянського інституту.
Шевченко нещодавно — 20 січня —
проводжав його з Нижнього Новго-
рода в Москву і Петербург. Лікар
уважно оглянув поета: **“Он пропи-
сал мне английскую соль, зеле-
ный пластырь, диету и по край-
ней мере неделю не выходит
на улицы. Вот тебе и столица!”**
12 березня Дмитро Ван-Путерен
(освічений і досвідчений лікар, ав-
тор низки наукових праць, зокрема
про інфекційні захворювання) зно-
ву відвідав Шевченка вдома. Шев-
ченко записав у щоденнику: **“По-
сетил меня доктор Ван-Путерен,
прибавил еще два лекарства
для внутреннего и наружного
употребления. И посулил мне по
крайней мере неделю заточе-
ния и поста. Веселенькая пер-
спектива!”** Того ж дня повідомив
Михайла Лазаревського в Петер-
бурзі: “Я в Москві, нездужаю. Око
розпухло і почервоніло, трохи з ло-
ба не вилазить. Доктор посадив
мене на дієту¹ і не велів виходити на
улицю. От тобі і столиця!.. Доктор
говорить, що я неділю або й дві ос-
тануся в Москві”.

13 березня Ван-Путерен по-
вернувся до Нижнього Новгорода,
натомість рекомендував Шевчен-
кові свого приятеля, лікаря-німця,
який у той день до хворого не
прийшов. І Тарас Григорович звер-
нувся по допомогу до Щепкіна

**“пригласить медика, какого он
лучше знает, потому что бо-
лезнь моя не шутя меня беспо-
коит. Михайло Семенович при-
гласил доктора Мина. Завтра я
его дожидаю”**.

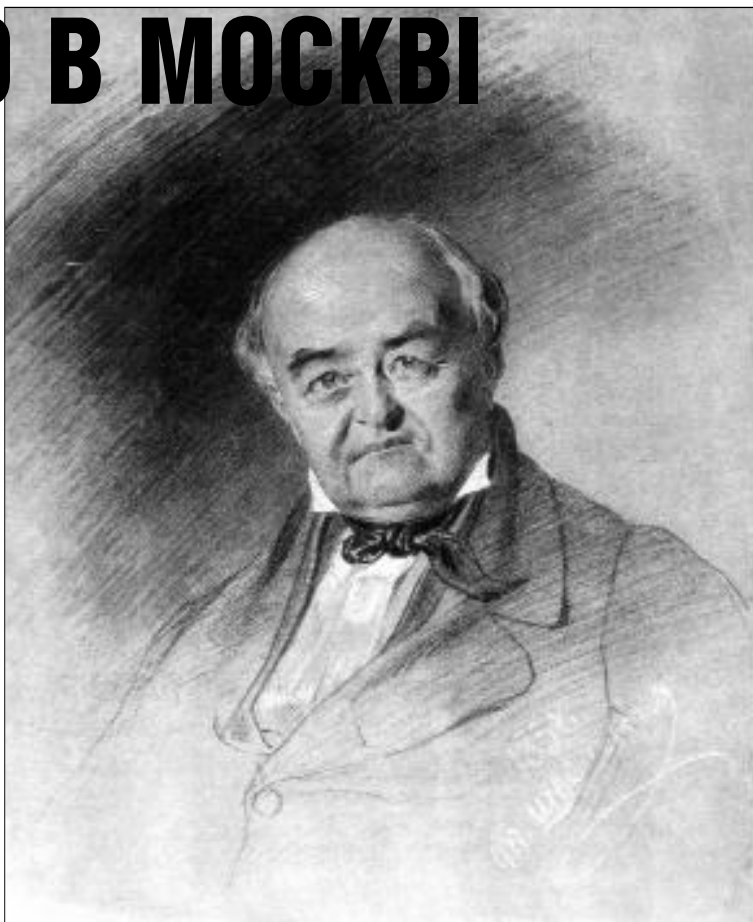
Наступного дня Шевченко за-
фіксував у щоденнику: **“После
обеда явились ко мне два док-
тора, хорошо еще, что не вдруг.
Приятель Ван-Путерена пропи-
сал какую-то микстуру в темной
банке, а Мин — пильнавскую во-
ду и диету. Я решил следовать
совету последнего. Дмитрий
Егорович Мин — ученый, пе-
реводчик Данта и еще более
ученый и опытный медик. Поэт
и медик. Какая прекрасная дис-
гармония”**.

У старого друга моего Ми-
хайла Семеновича везде и во
всем поэзия, у него и домашний
медик поэт”.

Дмитро Мін (1818—1885) зас-
луговує на нашу увагу. Він справді
був не лише поетом і переклада-
чем, а й блискучим медиком. Вихі-
дець із сім’ї інженера, Мін здобув
вищу освіту спочатку в Москов-
ській практичній академії комер-
ційних наук, а згодом у Москов-
ському відділенні Петербурзької
медико-хірургічної академії, яку
закінчив 1839 року з золотою ме-
даллю. 16 років працював ордина-
тором в Єкатерининській лікарні,
виявив глибокий інтерес до пато-
логоанатомії, яка тоді тільки офор-
млювалась у самостійну медичну
дисципліну. 1848 року захистив дис-
сертацію з питань патологічної
анатомії. Довгий час працював у
Московському університеті, зокре-
ма проректором. Саме 1858 року
Дмитро Мін став дійсним членом
Товариства аматорів російської
словесності й двічі виступав на
публічних зборах з читанням своїх
перекладів Данте й Шіллера. Він
перекладав також Шекспіра, Бай-
рона, Петрарку. Про громадську
вагомість постаті Міна в тодішньо-
му літературному світі свідчить те,
що його прізвище стояло серед
прізвищ відомих російських літе-
раторів і діячів культури, які восени
1858 року протестували проти ан-
тисемітської статті в журналі “Ил-
люстрация”. Цей протест підписав
і Шевченко.

Так що спілкування з Міном бу-
ло приємним для Шевченка. До то-
го ж лікар, очевидно, правильно
встановив діагноз, і лікування, яке
він призначив, швидко давало по-
зитивні результати. 15 березня
Шевченко зафіксував у щоденни-
ку: **“Мне, слава Богу, лучше,
скоро, может быть, они (лікарі —
В.М.) для меня будут совсем не
нужны. Как бы это хорошо бы-
ло”**. Того ж дня поет відзначив
особливу турботу про нього Ми-
хайла Щепкіна: **“Михайло Семе-
нович ухаживает за мною, как
за капризным больным ребен-
ком. Добрейшее создание!”**

16 березня Дмитро Мін знов
побував у Шевченка, проте, крім
дієти і пильнавської води, нічого не
додав до лікування: **“Дня через
три обещает выпустить на ули-
цу. Ах, как бы было хорошо!”**
Проте, записавши це, Шевченко
вже працює — малює портрет сво-

Портрет М. С. Щепкіна. 1858 р.

го друга Михайла Щепкіна. робо-
тою захопився настільки, що був
незадоволений несподіваними
гостями — Михайлом Максимови-
чем, потім Андрієм Марковичем:
**“Пренаивнейшие посетители.
Им и в голову не пришла пого-
ворка, что не вовремя гость —
хуже татарина². А, кажется, лю-
ди умные, а простой вещи не
понимают”**. Двадцять років тому
в шевченкознавчій літературі було
висловлено думку про те, що цей
запис зумовлений негативним
ставленням поета до Максимови-
ча, проте вона безпідставна. Має-
мо справу з роздратуванням ху-
дожника, увагу якого відвернули
від творчого процесу³. Не випадко-
во Шевченко переклав на непроха-
них гостей і своє невдоволення
портретом Щепкіна: **“Нарисовал
портрет не совсем удачно Ми-
хайла Семеновича. Причиной
неудачи были сначала Макси-
мович, а потом Маркович”**.

Утім, цій самокритиці далеко
до тієї, яку Шевченко залишив у
своєму щоденнику 26 червня 1857
року: “О живописи мне теперь
и думать нечего. Я и прежде не был
даже и посредственным живопис-
цем. А теперь и подавно. Десять
лет неупражнения в состоянии
сделать и из великого виртуоза са-
мого обыкновенного кабашиного
балалаешника. Следовательно, о
живописи мне и думать нечего”.

У світовому малярстві, мабуть,
не знайдеться більше такого само-
катування й самозречення. Проте
насправді й після десяти моторош-
них років царської заборони писа-
ти й малювати Бог залишив Шев-
ченкові геній поета й художника.
Портрет Щепкіна, виконаний на
тонованому папері італійським і бі-
лим олівцями, — чудовий! Дирек-
тор Будинку-музею М. С. Щепкіна
в Москві Антоніна Кучина говори-
ла, що це найкращий портрет ар-
тиста. Щепкінознавець Борис Зе-
менков писав, що портрет “нале-
жить до кращих зображень велико-
го актора”. Біограф Щепкіна Віта-
лій Івашнев захоплюється: “...Один
из лучших портретов Михаила Се-
меновича — на нём предстаёт че-
ловек уже преклонных лет, но со-

хранивший пронизательный ум,
живость взгляда, благородство и
поэтичность натуры... По одному
этому портрету нетрудно предста-
вить, какое многообразие оттен-
ков чувств, настроений, порывов
души могли наблюдать современ-
ники Щепкіна в общении с ним, в
ролях, исполняемых на сцене”.

Акумуляовані в Шевченковому
портреті життєві простота і добро-
та Щепкіна роблять його образ ар-
тистично піднесеним і величним у
розумінні, яке сформулював Лев
Толстой: “Нет величия там, где нет
простоты, добра и правды”.

Перед нами вишукано елеган-
тний, статечний і натхненний
Щепкін, який, зацікавлено припід-
нявши брови, що видають люди-
ну добру й чуйну, помітно зачепи-
ла гіркота прожитих літ. Обличчя
великого артиста випромінює
вистраждану мудрість, і можна
лише дивуватися й захоплювати-
ся психологічно тонкою, вираз-
ною й точною характеристикою
портретиста Шевченка.

Далі буде.

¹ У “Словнику мови Шевченка” це
слово зареєстровано в даному конте-
ксті. Там сказано, що поет вживав його
один раз. Насправді в щоденнику Шев-
ченко лише про призначення йому лі-
карями дієти ще тричі — 14, 16 і 17 бе-
резня.

² Це прислів’я Шевченко застосу-
вав якось і до самого себе. 14 липня
1857 року записав у щоденнику з при-
воду того, що, здається, невчасно за-
йшов у гості: “Я вспомнил пословицу:
“Не вовремя гость — хуже татарина” и
взялся за фуражку”.

³ 15 червня 1857 року Шевченко за-
нотував у щоденнику, що почав малю-
вати портрет підпоручика Миколи Ба-
жанова в киргизській кибитці: “Пре-
красное освещение. И я с охотой принялся
за работу. Черт принес приятельницу
(особа не встановлена — В. М.). Я за-
крыл портфель и вышел из кибитки”.

ЧАРІВНИК МОВНИХ СКАРБІВ

Антоніна МОВЧУН,
кандидат педагогічних наук,
заслужений учитель України

Лауреат престижної літератур-
ної премії імені Лесі Українки, поет
Анатолій Качан не просто залюб-
лений у пахощі рідного степу, моря
і слова — він, як маг-чарівник, тво-
рить дива зі Словом. Воно в нього
виблискує неповторністю, запалює
іскру Божу в дитячих серцях.
Як поета-педагога його турбує,
щоб українські діти не потрапили
під чужі впливи, не стали насліду-
вати чужі голоси, як птахи-пере-
смішники чи папуги. Тож і пише так,
щоб вони любили й цінували свою
культуру та історію, рідну землю та
рідне слово — щоб зростали свідомими
українцями.

Саме таким постав поет у збірці
“Чари ворожбита”, яка заслуговує
найвищої відзнаки і справедливо
висунута на здобуття Національної
премії України імені Тараса Шев-
ченка 2008 року. Коли ця книга ви-
йшла у світ, вона об’єднала читачів
із різними смаками, більш того —
вони породичалися між собою і з
поетом за “співучою нашою мо-
вою”.

З великою радістю зустріли
книжку вчителі початкових класів та
словесники. Вона відкриває такі обрії
світу, які приворожують навіть байдужих,
викликає подив, інтерес до рідного
слова. А всім відомо, що любов
починається з подиву та інтересу.

А. Качан — майстер мовних та-
ємниць. Поетичною збіркою він за-
ходить у кожний клас, відкриває
дитячі серця. “Чари ворожбита”
вивершилися поруч із “Дивом ка-
линовим” та “Чарами барвінковими”
незабутнього Дмитра Білоуса. Збірка
— той неоціненний скарб, що допомагає
вчителям формувати любов до рідної мови
і в цьому її практичне значення. Школи
чекали книжки, яка допоможе роз-
будити байдужих до слова, і нею
стали “Чари ворожбита”.

Збірка багата жанрами, розма-
їта тематикою.

Ніжні, тонкі порухи душі дитини
зацепить цикл “Теплий край”. У
ньому чимало віршів із казковим
колеритом. Поет добирає такі асо-
ціації, від яких поезія просто
зблискує:

*Охололи води і земля,
Сон бере натружені поля.*

*На горбах у бронзовий кулак
Заховав зернята дикий мак.*

*А поміж горбами в теплий край
Покотився колесом курай.*

*Ні душі в полях, лише димок
Лашиться, згортається в клубок...*

Аналізуючи його поезію, Г. Кло-
чек наголошував: “А. Качан дуже
швидко, десь із перших віршів
збірки, переводить читача на свою
“точку зору” бачення навколиш-
нього світу. На цей перехід погод-
жуєшся добровільно, бо дивишся
на світ очима поета і справді ціка-
во. Читаєш — і ніби скидаєш із се-
бе завісу буденності, яка заважала
тобі всією душею відчувати непов-
торну красу кожної миті твого існу-
вання на землі...”

Анатолій підмічає деталі життя
природи, олюднеює їх. Він уміє на-
дати людяності зображуваному і
одночас непомітно для малого
читача вкласти в його душу високі
моральні істини:

*Не журися, саду, це не горе,
Що ми знов zostалися одні:
Той, хто зимуватиме за морем,
Ще позаздрить нам на чужині.*

Повчальність у Качана ховаєть-
ся за ліричним настроєм або пос-

“Справжні книги, які нагадують, що вічна на землі Людина, сповнена любові до своєї Вітчизни”.

НА ЗДОБУТТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРЕМІЇ

тає веселою мозаїкою. Є вона й у веселих забавлянках-безкінечниках, що представлені розділом “Ліниві вареники”. Усіх, кого герой безкінечного вірша частує лінивими варениками (поезія “Ліниві вареники”), нападають ліньки — і Мурку, і Жучку, і друзів:

*Сном непробудим всі ми спимо,
В школу не ходимо й бурмотимо:
“Еники-беники, еники-беники,
Мама зварила ліниві вареники...”*
А. Качан формує в дитей уміння користуватися фразеологізмами, що закодували в собі національну самотність рідної мови:

*Наче з лісу темного жар-птицю,
Випустила хмара блискавицю,
Підпалила явір біля броду, —
І сховала кінці в воду.*
Розділ “Скоро я піду до школи” призначений для дошкільнят, тож у ньому — ігрова поезія. Тут поетичі фантазії автора невичерпні. Діти розкошують у скоромовках, загадках та страшилках, граються словами-перевертнями, збагачуються народними прислів’ями та прикметами — відкривають мовні скарби і закохуються в рідну мову.

Поет-педагог А. Качан добре знає потреби сучасної школи, і його вірші входять у дитячий світ вже на уроках навчання грамоти. Для цього віку створено чимало віршів, якими користуються діти, вивчаючи азбуку. Тут сказали своє слово О. Олесь в “Алфавіті віршами, написаними для сина”, Н. Забіла “Веселою абеткою” тощо. Однак А. Качан і тут неповторний. Його абеткові вірші — ігрові, їхній звукопис — музичний, переповнений алітераціями, які, мов ноти, творять словесну музику:

*Солоний вітер після зливи
Трусив щосили синю сливу.
Упала буква “Л” зі сливи —
І стала СИНЯ СЛИВА СИВА.*
Кожен вірш цього циклу може надати урокам тієї чарівної святкової небуденності, яка зворушить дитячі серця, викличе той подив, що стане початком заглиблення в рідну мову, та й, мабуть, закладе основи становлення особистості юних мовознавців. Тонко, ніжно дотикається поет до душі дитини. Вірші цього циклу порушують серйозні мовознавчі аспекти. Та робить це поет у казковій формі. Він добре знає дитину, її любов до казки:

*До буряка прийшов будяк:
— Давай мінятися!
— А як?*

*— А так: із горем пополам
Я букву “Д” тобі віддам.
А ти мені віддай тепер
На добру згадку букву “Р”.*
*— Е ні, — обурився буряк, —
Не хочу я мінятись так,
Ти не будяк, а шарлатан,
Бо це не обмін, а обман.*
Ніби коштовностями, грається дитина словами в таких віршах і пізнає їхню таїну.

Улюбленими жанрами дитячого фольклору є заклички, примовки, дражнилки, мирилки, небилиці, забавлянки, діалоги. Ідучи за народною традицією, А. Качан творить свій дитячий фольклор. Поет передає інтереси сучасної дитини. Ось, наприклад, як звертається вона до равлика?

*Виглянь, равлику, до мене
Із хатинки-кам’яниці,
Вистав дві свої антени,
Будем мультики дивитись.*
Поезія Качана — добра, людяна. Розкриваючи мовні скарби, поет не забуває про виховну силу слова. Герої його віршів — діти і слова. Ліричний герой поезій А. Качана переповнений почуттям гідності, делікатності, витонченого естетизму людини, яка любить рідне й шанує чуже. У створеному ним світі Слова дитині цікаво. Вона там грається, збагачується знаннями і виховується. Красою і багатством рідного слова поет формує юних патріотів. Можна з упевненістю сказати: діти, які відкрили для себе таїну слова в збірці “Чари ворожбита”, зростатимуть з Україною в душі.

Євген БАРАН,
м. Івано-Франківськ

*— Чуєш, як кістяки заворушилися в своїх домовинах?
“Ох, нещасний, — ще ти мені
насій морозу на спину!”
— Скоро вони встануть і підуть...*
Василь Стефак.
“По той бік ночі”

Є в сучасній українській літературі твори, які не потребують особливих коментарів та інтерпретацій. Мудро колись зауважила Сюзен Зонтаг про “перевитрати” інтерпретаційних методологій: “Як вихлопні гази й фабричні дими, які забруднюють міську атмосферу, так і виверження різних інтерпретацій мистецтва сьогодні отруюють нашу чуттєвість. У культурі... інтерпретація стає помстою мистецтву з боку інтелекту. Навіть більше. Це помста інтелекту світові. Інтерпретувати — це збіднювати, виснажувати світ для того, щоб утвердити примарний світ “значень”. Однак ми і далі переливаємо з пустаго в порожнє, тоді як про окремі явища мистецтва потрібно лише сказати, що вони є. А далі вже справа часу й віри людської.

Що стосується теми національно-визвольних змагань на західно-українських землях 30—40-х років XX століття, то й сьогодні маємо багато політичних спекуляцій, несприйняття і відвертого перекручення фактів історії. Українське письменство на материковій землі несміло підійшло до художнього втілення цієї складної сторінки національної історії наприкінці 80-х. Одним із перших до цієї теми звернувся Борис Харчук у повісті “Вишневі ночі”. Сьогодні тут маємо вже певний набуток: твори Романа Федоріва “Єрусалим на горах”, Романа Іваничука “Вогненні стовпи”, Олега Сенчика “Пекельний рай”, художньо-документальна епопея Михайла Андрусика “Брати вогню”

Тетяна ДІГАЙ,
м. Тернопіль

*Писалась кривцею, не медом
Свята ідилія хлібини.*
Петро Засенко

Можливо, існують глибинніші проблеми людського буття, ніж національні, але серед них небагато могли б зрівнятися з останніми силою пристрастей, вибухом емоцій, кривавих сутичок.

Петро Засенко — національний поет. Окреслити сферу національного не просто. Передусім впадає у вічі форма — мова, традиції, побут, звичаї, але питання цим не вичерпується. Домінує спосіб мислення, психологія, почуття, тобто національний характер, що є епіцентром творчості поета.

Петро Засенко — з когорти шістдесятників. 1969 рік став тією межею, яка розділила шлях поета на дзеркальні половини його життєвої містерії: період свідомого особистого вибору життєвої долі різко змінився трагічними випробуваннями і став підтвердженням, що поет заплатив ціну, виставлену тоталітарною системою за те, що всупереч їй зберіг право на власну думку. Зректися — означало втратити себе, на що поет знайшов сили не погодитися. А сили й витримки було ой як треба! В інтерв’ю газети “Слово Просвіти” (травень 2006) на питання, чому багато перекладав з інших мов, поет серед причин називає просто і широко: “Ця праця тоді оплачувалася. Оскільки моє ім’я було викреслене з літературного процесу, доводилося користатися обхідним шляхом... Якось треба було жити”.

ПО ТОЙ БІК СТРАЖДАНЬ

Василь Стефак. По той бік ночі. Роман. — Львів: Галицька видавнича спілка, 2006 — 552 с.

та “Брати грому” та ціла низка інших, менш помітних, але не менш значимих. Поява роману Василя Стефака “По той бік ночі”, який цьогогоріч номінується на Шевченківську премію, свідчить, що ця тема міцно входить в естетично-світотглядний простір українства, стає основою нашого переосмислення і вrostання у трагедійно-героїчний досвід національної історії.

Не акцентуватиму увагу на сюжеті, хоч штрихово його окреслю: у центрі твору — доля колишнього повстанця Василя Небесійчука (псевдо “Птах”, “Син”), який 40 років перебуває у казематах, де у нього хочуть вирвати таємницю Упівської акції осені 1948 року щодо заховання у горах таємних документів і, як думають у КДБ, скарбів УПА; і його щогодинна, щоденна боротьба з генералом Клейменовим та його небожем полковником Зеленцовим за утвердження своєї великої правди, яка залишає його навіть у нелюдських умовах переслідувань, знущань, катувань та злочинних лікарських експериментів людиною, що не відмовляється ні від переконань, ні від віри, ні від Батьківщини. Лише раз він дає згоду написати лист про помилування, аби вороги дали спокій імовірному синові та його сім’ї, але це тактичний хід Небесійчука, бо тоді, коли прийшли за його підписом, він сміється в обличчя ворогам. Фінал роману відкритий. Небесійчука катують (а це вже кінець 80-х), і він готовий зустріти смерть: “Він розкинув руки навстріч тому рівному й зовсім не пекучому світлу, вітаючи його й розчиняючись у ньому, як раптом з безмежно приязного ясного пролунав

голублячий, журливий голос: Вертайся... ще не пора...”

У останньому розділі “Замість епілогу” дія відбувається у вересні 1989 року в штаб-квартирі ЦРУ, де заслуховують звіт про міфічні скарби УПА і про особливості її боротьби.

Роман Василя Стефака написано талановито й колоритно. Тут нема публіцистики чи домінування фактажу, який затінював би художньо-естетичну вартість. Це яскраве розкрите полотно, у якому розкрито героїзм і трагедію повстанського руху в Західній Україні, ницість і підлість радянської системи, яка нікого не шкодувала для досягнення своєї мети, закамуфльованої в світлоносні ідеологеми. Зрештою, поняття “свій/чужий” для цієї системи відносне. Вона лише використовує людський ресурс, а потім викидає (знищує), як непотріб (доля колишнього кедебешника Коляна Шевцова). Так само розкрито трагедію зрадництва: на прикладах колишніх упівців, які зраджували своїм; трагедія національного холуйства (згадки про поета Самичка). Щодо останнього напрошуються прозорі й непотрібні паралелі, чого в художньому творі не варто, можливо, допускати. З другого боку, зло слід назвати, бо безкомпромісність і вірність ідеї властива лише високим і сильним натурам. Українська історія знала таких людей: Роман Шухевич (його образ з’являється в романі), Василь Стус. А ще скільки їх, відомих і невідомих, про чий подвиг ми чули і про кого не знаємо, чий могили ві-

домі нам, а ще більше невідомих могил — всі вони, знані й незнані, живі й мертві, йдуть єдиним триумфальним маршем української звитяги. Ця алегорична сцена — одна з наймоторошніших у романі. Тюремний наглядчар Архип, якому вирізали частину мозку, аби менше думав, говорить в’язневі Небесійчуку:

“ — Чуєш, он ваші кістяки вже запруднили собою все видноколо — вони йдуть, а ти спиш та спиш... — Ніхто не йде, Архипе, — каже спросоння В’язень. І — остаточно прочумавшись: — Що ти бачиш, Архипе?

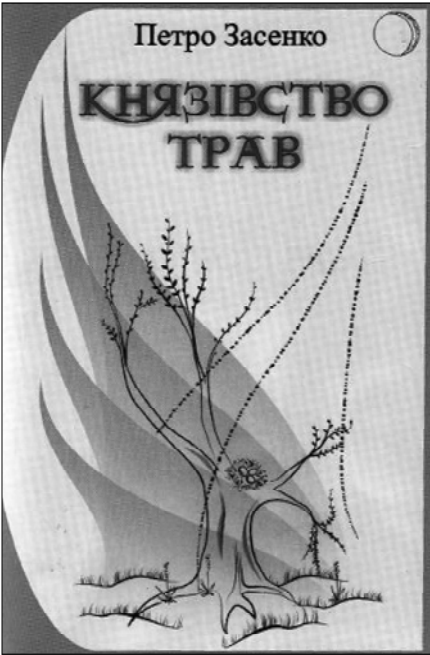
— Вони йдуть! Чуєш їх жорстку ходу? — Хто вони, Архипе? — Вони вже цілий тиждень ідуть! Я боюся... Слухай, слухай — ідуть!”

Початок 38 розділу із VII глави “Посіяне на камені?”, де описано це повернення всіх українців додому, з усіх світів, з усіх могил — вічний реквієм і вічна пам’ять усім убієнням за волю України.

Не знаю, чи буде роман Василя Стефака “По той бік ночі” відзначено Шевченківською премією, але те, що він сьогодні — одне з найсильніших і найкращих художніх прочитань трагедійно-героїчних сторінок національної історії, сумнівів не викликає. Премії приходять і відходять, а книжки залишаються. Справжні книги, які нагадують, що вічна на землі Людина, сповнена любові до своєї Вітчизни. Не книжної, не політично-пафосної і блюзнірськи-риторичної, а глибинної, щирої і щедрої, як сама земля українська. Василь Стефак цю просту й відому істину ще раз усім нагадав.

ВОЛОДАР КНЯЗІВСТВА ТРАВ

Петро Засенко. Князівство трав. Поезії. “Книга з арешту”. Тернопіль: “Тернограф”, 2006.—164 с.

фічних. Спроба дати вичерпну характеристику поетичного стилю Петра Засенка — це знову безмежність епітетів, образів, метафор, але волелюбність і селянський елемент незаперечно превалює. Він органічно вріс у тканину поезії, про що у цій збірці свідчить усе, починаючи від назви і самої збірки, і розділів, і переважної більшості віршів:

*В князівстві трав отак,
як і у пісні:
У radoшах доходять до біди.
Гуляння ранні ллються
в слюзи пізні,
А пізній цвіт б’ють ранні
холоди.*

Мамині пісні — найприродніше і найпотрібніше: земля, ріка, повітря, хліб... Відтак починається осмислення, усвідомлення високої естетичної вартості материнської мови, пісні, фольклору, відкриття нових глибин, вічна спрага пізнання світу: “Я почався, Мамо, із Вас, / Ще із Вас, моя Мамо-природо”, “Твоя, мамо, пісня помагає від лиха, / Від недужі злої / І злої людини. / Почую — і в серці моїм відлига / Вже топить смутку важкі льодини”.

Авторка цих нотаток (так склалося життя) ніколи не жила в селі, але здавна любила рядки:

*Дощ одшумів, і спориші понурі
Принишки — настрахалися грози.
Кущі жоржин мокрісінькі, мов кури,
Обтрушуються стиха від роси.*

*В очеретах збира свої пожитки
Намочла чапля і гніздо шука...
Цей світ промок до рубчика,
до нитки,*

*До павутинок в прихистку листка.
У тишу тиша тоне. Та одначе
Не настає у світі спокій, лад —
Качатко кряче,
Голос його плаче
У вечоровім присмерку левад.*

Поетична творчість Петра Засенка викликає багато думок: і про те, що тоталітаризм деформував людське мислення, внаслідок чого у поета витворилася протидія — мова натяків, своєрідна кодова система (але спрагли читачі навчилися читати поміж рядків); про заклики до лицарської шляхетності, про те, як треба вперто триматися коренів національного духу, світоприймання, моралі. Усупереч усьому — вижити, не зламатися, не зректися! Який високий гуманізм життя і творчості! За самовіддане служіння народові, літературі хочеться низько поклонитися і подякувати поетові!

Р. С. Збірка побачила світ завдяки тернопільським меценатам: це Фостик В. Є., Муравка П. П., Ландяк П. Д., Лазар М. П., Лило В. Й., Тимчук М. П., Мандзій П. В. Сердечна їм вдячність!

СЕРГІЙ КВІТ: «ПРОФЕСОРОМ МРІЯВ БУТИ З ДИТИНСТВА»

За доби козаччини Києво-Могилянську академію вважали центром національної культури. Чи виконує вона зараз цю свою високу місію? Як створити в Україні суспільство знань? Наш кореспондент з'ясував це у розмові з президентом Національного університету “Києво-Могилянська академія” Сергієм КВІТОМ.

нальна ідея” і як оцінюєте твердження деяких сучасних політиків про те, що вона не спрацювала?

— Маргінали зовсім не знають, що їм потрібно у громадському житті, вони живуть у світі своїх дріб'язкових інтересів.

Якщо сказати коротко, то національна ідея складається з двох основних частин. Насамперед це традиція, бо ж майбутнє має лише той, хто добре усвідомлює й переживає своє минуле. Другий аспект — це професіоналізм. Підміна спроможності розв'язання професійних завдань псевдонаціональною риторикою дискредитує національну ідею. Розривати ці два її аспекти не можна — вони існують у взаємодії. Тобто національна ідея робить нас сильними, конкурентоспроможними.

— Люди середнього та старшого віку полюбляють всіляко ганьбити

молодь... Як Ви оцінюєте своїх студентів?

— Мода нарікати на молодше покоління існує ще з античних часів. Насправді ж молодь в нас чудова. Українська молодь, коли треба, здатна зробити правильний вибір — це засвідчили події Помаранчевої революції. Вона розуміє і вміє більше, ніж це часто здається на перший погляд. Поруч з тим, марно намагатися виховати якихось цілком ідеальних студентів — ми маємо справу з усіма типовими проблемами молодих людей, які є різними, кожен зі своїми смаками, характером й амбіціями. Всі ми — не ідеальні люди.

З другого боку, завдяки прозорим правилам прийому та західній системі освіти, які діють у нас, студенти академії вигідно відрізняються від своїх колег з багатьох українських навчальних закладів. Києво-Могилянська академія вже кілька років лідирує в рейтингах роботодавців. Випускник Києво-Могилянської академії затребуваний на ринку праці. Наші студенти починають працювати вже з третього курсу. Їх охоче запрошують до себе органи державної влади, відомі українські та західні компанії. І навіть продовжуючи навчання в західних університетах, вони часто краще підготовлені, ніж місцеві студенти. Це сильний людський матеріал.

— Скільки студентів академії навчаються за різними програмами в іноземних університетах?

— Хочу підкреслити, що загалом інтеграція нашого університету до західної системи освіти має досить високий рівень. В середньому близько 300 студентів на рік навчаються, стажуються за кордоном, беруть участь у міжнародних наукових проектах. Вважаю, що для загальної кількості наших студентів у 3500 осіб — це чимало. Буває, що студент завершує у нас навчання на бакалавраті, а магістерський рівень проходить в західноєвропейському або північноамериканському університеті. Або робить перерву для стажування за кордоном, а потім повертається і завершує студії у Могилянці. Часто захищають докторські дисертації на Заході. Крім того, в Академії щороку працює близько 80 іноземних викладачів, які навчають своїх дисциплін англійською мовою. За результатами минулого року, ми ведемо понад 30 наукових проектів спільно з іноземними університетами та різноманітними фундаціями.

— Кого зі студентів та на яких підставах поселяють до гуртожитків Академії?

— Університет має гуртожитки на Троєщині, Харківському масиві та у Ворзелі. Проте місць у гуртожитках поки що не вистачає, тому поселення суворо контролюємо. Кожен факультет має квоту на поселення, процес координують заступники деканів. Активну роль в ньому відіграють факультетські житлові комісії, до складу яких входять студенти. Охочі подають заявки на поселення, з них формується черга, просування якої контролюється. За останні роки ситуація суттєво поліпшилася, і ми сподіваємося невдовзі повністю розв'язати цю проблему. До речі, про нагальну потребу створення нового університетського містечка ведуть мову практично всі ректори київських ВНЗ. На жаль, для столичної влади такі проблеми чомусь не є пріоритетними.

— Чи існує в Академії бюджетна форма навчання?

— Академія лідирує серед університетів України за часткою студентів на бюджетній формі — 78 %. Вважаю, що освіта має бути платною. Нічого у цьому світі не буває безплатним. До того ж, платячи гроші, людина має повне право вимагати відповідну якість навчальних послуг. Проте всі зараз платити ще не можуть.

— Ваш попередник мав на меті відродити Могилянку, і це йому вдалося блискуче. Яке ж завдання поставили собі Ви?

— Хочу зауважити, що В'ячеслав Брюховецький не лише відродив Академію, а й задав напрям її розвитку, сформував колектив, який має власне виразне обличчя, заклав основи корпоративної культури, на яку ми спираємося у своїй роботі.

Моє завдання — дотримуватися визначеної стратегії. Ми прагнемо ввести Академію до світових університетських рейтингів, де поки що немає жодного українського університету. Академія має стати науково-навчальним закладом. Ми беремо активну участь у національному проекті університетської автономії. Також плануємо відкрити ще два факультети — медико-екологічний і теологічний, створити власне університетське містечко за межами Києва. Працюємо у досить специфічних умовах. Наприклад, перед жодним з американських чи німецьких університетів не стоять такі завдання, як перед Києво-Могилянською академією; не забуваймо, що Україна — пострадянська, постколониальна держава. Тому ми виконуємо особливу місію справді національного університету.

— Вважають, що за радянських часів в Україні була ґрунтовна вища освіта. Чи маєте намір перевершити її рівень?

— У Радянському Союзі справді була непогана базова освіта. Проте як тоді, так і зараз у студентів дуже мало можливостей займатися науковою роботою. Між тим традиційно університети в Європі ще з часів Середньовіччя насамперед осередки науки, а навколо досліджень вибудовується система освіти.

Ми прагнемо подолати диспропорцію, при таманню сучасним університетам, через запровадження так званих західних докторських програм (PhD). Вони передбачають зовсім інший рівень освіти, гарантують університетам насичене наукове життя: створення міжнародних дослідницьких груп, публікації у міжнародних реферованих виданнях, мобільність студентів і викладачів, спеціалізовані університетські курси тощо.

Без упровадження нових докторських програм важко говорити про якісь перспективи вищої освіти. До речі, в рамках Болонського процесу Україна підписала низку міжнародних угод, зокрема про впровадження в її університетах PhD-програм з 2010 року.

— Нещодавно в одному з виступів Ви говорили про роль сучасних знань в сучасному світі. Як Ви це розумієте?

— Ми вступаємо у суспільство знань, а воно спирається на університети. Бо саме там в усьому світі зосереджено науку — тільки не в пострадянській Україні. Сьогодні наші університети не можуть допомогти державі розв'язати технологічні завдання стратегічного характеру. Для цього вони не мають можливостей — ні належної автономії, ні сучасних лабораторій з потрібним обладнанням, ні інших ресурсів. Ми повинні докорінно змінювати цю ситуацію, проте часу обмаль. Щоб нинішні студенти могли будувати завтрашнє суспільство, треба навчити їх мислити категоріями майбутнього.

— Чи вистачає у Вас часу приділяти увагу особистим захопленням?

— Звичайно, бо ж відсутність у людини захопленнь загрожувє перекосами в її особистості. В молодості я професійно займався спортом — фехтував. Навіть колись довелося вибирати між ним і навчанням... Не забуваю про спорт і тепер.

— Скільки років Вашій дочці та яку професію вона мріє обрати?

— Вона навчається в Києво-Могилянській академії, буде соціологом. На вибір її професії я не впливав.

Спілкувався
Сергій ПОНОМАРЬОВ

ОДНОДУМЕЦЬ КОБЗАРЯ

Петро ЖАБОТИНСЬКИЙ,
Полтавська обл.

Нинішнього року виповнюється двісті літ від дня народження Миколи САВИЧА. Для багатьох це ім'я маловідоме, бо не так багато є матеріалів про публіциста і громадського діяча, однодумця Тараса Шевченка в Кирило-Мефодіївському товаристві. Одесити називали Миколу Івановича старожилом, адже тривалий час мешкав у цьому причорноморському місті. Але народився на Полтавщині й майже половину життя провів на батьківській землі.

Микола Савич з'явився на світ неподалік Гадяча, вищу освіту здобув у Харківському університеті, де під час навчання познайомився з байкарем П. Гулаком-Артемовським і польським майстром пера Адамом Міцкевичем.

Під час турецької кампанії Микола служив у драгунському полку, після чого повернувся до рідних місць і кілька років жив у батька. Саме в цей час перечитав твори багатьох французьких письменників і, як стверджували дослідники його творчості, “виховався у душі французьких енциклопедистів”. Поглибленню знань сприяло і трирічне перебування у Франції, де слухав лекції в коледжі, вивчав хімію та інші науки, аби застосувати їх у своєму господарстві.

У рідних Середняках планував оселитися назавжди, врядити колишнього в'язня до Полтави чи Києва. Та несподівано виник задум нової мандрівки у Францію. Готуючись до неї, в Києві випадково познайомився з Миколою Костомаровим. Той розповів про Кирило-Мефодіївське товариство, і Микола так захопився, що відмінив поїздку, вирішив мандрувати слов'янськими землями і пропагувати ідеї Товариства.

Наприкінці 1846 року на квартирі М. Гулака зібралися Тарас Шевченко, Микола Костомаров, Олександр Навроцький та Микола Савич. Вели мову про долю покріпаченого українського народу та можливість федеративного об'єднання слов'ян. Розмову підслухав донощик і негайно “відрапортував” куди треба, наголошуючи, що “поміщик Савич гаряче переконував у необхідності знищення в Росії монархії і запровадження влади народної”. Після цього стражі порядку почали вважати його причетним до революційного крила Кирило-Мефодіївського товариства і “завели справу”.

Невдовзі Савич поїхав до Парижа. Від Тараса Шевченка отримав доручення — передати Адамові Міцкевичу рукопис поеми “Кавказ”. Це Кобзареве прохання виконав, але Миколу Савича після викриття Товариства відкликали з-за кордону й заарештували, потім відправили на Гадяччину, де він жив безвиїзно, доки не перебрався до Одеси. Тут став членом історичного товариства, зблизився з місцевими вченими, співпрацював у газеті “Одесский вестник”.

Однодумець Тараса Шевченка був по-справжньому захопаний у літературу, захоплювався творами Льва Толстого і Михайла Салтикова-Щедріна, зустрічався з Миколою Гоголем, а перебуваючи на Полтавщині, познайомився з прототипами Чічікова, Коробочки та інших героїв гоголівських “Мертвих душ”.

Виступає Світлана Йовенко

Квіти від Раїси Харитонові

ЧАС І ПОРА

Ніна ГНАТЮК
Фото Олександра ЛИТВИНЕНКА

Творчий вечір Любові Голоти в ошатному залі столичного Будинку письменників був зовсім не схожим на подібні заходи. Не було довгих, нудних промов. Було багато дорогих, знаних облич. І хоч за вікном — холодна мжичка, до зали йшли з букетами тюльпанів. І це налаштувало на високу поезію. Так, саме поезію, хоч товариство зібралося говорити про роман Любові Голоти “Епізодична пам’ять”, номінований на здобуття Національної премії України імені Тараса Шевченка.

Мені здається, що Любов Голота зовсім не випадково на вечорі читала вірші з книги “Опромінене часом”. Хто уважно читав цей томик поезій, що побачив світ у видавництві “Дніпро” 2001 року, звернув увагу на те, що багато віршів цієї книги — своєрідна поезо-проза і прозопоезія, містять глибинну фактологію, що дістане простір для свого розкриття у романі “Епізодична пам’ять”. Серед таких творів хотіла б, насамперед, назвати вірші “Молочними очима”, “Був літній день”, “Зелена неділя”, “Самотня груша в степу”, “Чотири порожнини у серці”, “Час і пора”.

Пора.

Довго чекала тебе
і тому починаю мову свою
не з порожнього місця,
словами не випадковими;

Час і пора!

Пора лишитися наодинці
з собою,

відчуваючи,
як глибоко дихає ніч за плечима, —
оглядатися пізно і страшно.

Час і пора!

Пора глибокого зору настала —
прогавлю її, і ніколи
не побачу тих, хто до мене був,
хто після мене прийде:

час і пора!

Кожна кровина моя сьогодні —
кровина роду мого.

Хай же словом кільчить,
чистим, як зерня.

Час і пора:

все, що чула і бачила,
стало моїм.

Сьогодні моє свято, —
йдіть за мій стіл опівнічний,
друзі мої і недруги!

Хлібів я своїх не ховаю:

ось чорний сухарик

з-за козацької пазухи,

золотинки солі чумацької,

молоко із вечірніх дійниць,

меди з тернових балок,

лободяники, маторженики,

коржі маковійні, яблука-спасівки,

багата кутя і пісна,

знамениті паляниці моєї

прабаби Насті,

новорічний узвар, що запах

вирубаних садів зберігає, —

вгощайтесь!

Хай пробачить читач за таку довгу цитату, але, на мою думку, саме у цих рядках і таївся задум роману “Епізодична пам’ять”.

Донька степу вирішила не просто пригостити всіх нас чорним хлібом пам’яті, густим узваром спогадів, кутею сподівань, а проголосити, утвердити: “Мертвих нема серед нас, всі тут живі, всі тут — безсмертні!”

Саме прагненням обессмертити кожне слово з уст людських, рід свій, землю під ним, небо над ним, вогнем рівним і ясним освітити до-

Любов Голота і Василь Шкляр

рогу кожному, жила Любов Голота, працювала над романом. Чи вда-лося їй це? Прислухаймося до думки промовців.

Василь ШКЛЯР:

“З’явився несподівано сподіваний роман. Вона народилася в степах, а це асоціюється з козацькою вольницею. Безсумнівно, роман “Епізодична пам’ять” — етапний твір в українській літературі, він завершує певний період глибинної сільської прози. Цікавий за своєю формою. У внутрішньому сюжеті — драма, що варта багатьох сюжетів”.

Валентина ДАВИДЕНКО:

“Цей роман написала поетеса, і це відчувається. Вона порушила тему села на зламі епохи, і зробила це граційно. Ми відчуваємо вагу слова, воно ранить читача, але можемо лише здогадуватися, якою ціною вдалося авторці досягти такої довершеності. На це має зважити Шевченківський комітет”.

Леонід ТАЛАЛАЙ:

“Цю книгу не можна читати без хвилювання. Ніби незначні деталі, але вони переростають у символи”.

Леся ВОРОНИНА:

“Твір вразив мене позитивною енергією, дивовижним багатством слів, неймовірно загостреним відчуттям відповідальності за все, що діється у світі, щастям від того, що ти живеш. Завдяки цій книжці українці більше віритимуть у себе”.

Світлора ЙОВЕНКО:

“Наше покоління щасливе, бо ми вміємо читати одне одного, радіти успіхам друзів. Поезія і проза Любові Голоти — це єдине ціле. Читання цього твору — насолода. Тут і відгомін метафористики Василя Земляка, і школа художньої пластики Григора Тютюнника. Мова цього твору унікальна. Я переконана, що Шевченківський комітет зробить честь попередньому списку, якщо додасть до нього ім’я Любові Голоти”.

Про неперебутню художню вартість “Епізодичної пам’яті” говорили Андрій Топачевський, Олексій Микитенко, інші учасники вечора. Радість насолоди високим словом подарували присутнім артистки Галина Стефанова і Неля Даниленко.

У заключному слові Любов Голота з вдячністю говорила про своїх учителів, а до них належать не лише батьки, інші близькі люди, а й степ, ота балка під селом Любимівкою, де навесні все цвіте, а влітку вигоряє. Тому випалена душа є не лише в степу, а й у людей. Територія випалених душ уже розпросторилася на всю Україну. І в кожній з таких душ є своя історія.

Писати історію випалених українських душ — чи є щось важче і вище для письменника? Любов Голота робить це чесно, щиро, майстерно, скроплюючи той попіл сріблом вечорової сльози. А, може, щось-таки проросте?

Читає Галина Стефанова

Добра і натхнення!

ЇЇ ЗОРЯНІ ОРБИТИ

Анатолій ГОРОВИЙ

У безкінечності Космосу Любові Міненко вдалося знайти свою власну орбіту. Поміж майстрів стала планетою, на якій діють лише її притаманні закони, а отже, як митець вона ствердила, що вже не так і мало.

Любов Міненко не просто митець з великої літери, а творець, який формує національну культуру. Коли автор вживає термін “національний”, то пильнує насамперед не українську тематику, якою наповнена творчість художниці, і не головні формальні прийоми бойчуків, якими вона вдало користується, а ту внутрішню енергетику, яка вилюпується на полотна з шаленою потужністю.

У Любові Міненко є те, чого так бракує бундючним мешканцям олімпу національного простору: неймовірна потенціальність духу і здатність будь-якої миті вибухнути і рознести на друзки офіціоз фальшивого патріотизму.

Осмыслити сутність твору, яка причаїлася в тих формах, виявити, що є незримим поза розумінням

ненко — це та кришталева призма, через яку реальність Канева можна розгледіти як несподіване химерне розмаїття в цій природній цілісності.

Любові Міненко притаманна здатність досягнути зором простір та час у неподільній єдності. Можливо, тому і на величких полотнах, і на акварельних аркушах окремі деталі так органічно вживаються в єдиний рух, звучать злагодженим акордом.

А що ми знаємо про Канів окрім хрестоматійного, що на Чернечій горі поховано Тараса Шевченка?

Дехто доповнить: тут ще поховано дитячого письменника Аркадія Гайдара. А ще батько художниці Павло Шульженко з граніту гори Божниця стелив дорогу, якою задержувате дівчиночку бігало до школи.

Без Канева важко зрозуміти суть химерних пейзажів. Бо насправді це реальність Канівської топографії, щоправда, художниця пише силові енергетичні вихори пагорбів, доріг: “Та неначе вихор закрутило” назве своє полотно Любов Міненко, на якому не візуально, а на рівні підсвідомості зможемо досягнути взаємодію простору з навіженим рухом часу. На полотні “Гори мої високі” час уже не летить вихором, а плине задумливою течією; на полотні “Джерело” — струмує, мов по судинах, омиваючи

людську сутність.

Та це все портрети Канева, віддзеркалення його внутрішньої міцї. Від батьківського козацького роду, від Канева й той незламний характер, та впертість відстоювати свою особистість і як митця, і як людини.

Про себе Любов Міненко може сказати словами Т. Г. Шевченка: “Караюсь, мучюсь, але не каюсь”. Бачити серцем Любов Міненко теж навчив Канів. Її олійні полотна, акварелі, а також аплікації — музика барв за допомогою фарб чи кольорових шматочків тканини.

тексту чи є можливим, якщо не спробувати зрозуміти те довкілля, в якому митець пошувається природно, яке надихає його творчість, а за тим стає об’єктом для суб’єктивних візій. Довкілля, без якого навряд чи можлива унікальна фактура полотен, що стає візитівкою митця як особистості.

Чи можливий Поль Гоген без Полінезії, а Ван Гог без Арля? Так само неможлива Любов Міненко без Канева. Проте Канів для неї став більш ціннісним, позаяк художниця пов’язана з цим містом невідтатною пуповиною генетичної пам’яті.

Канів — джерело генетичної потужності мисткині, національної суті її творчості. Сказати, що Любов Міненко залюблена у своє місто, — надто мало. Канів для мисткині — щось незбагнено містичне.

Похід до Королівської криниці стає містерією, можливістю заглянути за межу реальності й пізнати те, чого не втиснеш у жодні реально словесні форми. І те відчуття вилюпувалось у серію загадкових емоційно тривожних візій.

Королівська криниця для Любові Мі-

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕНЬ НА «БЕРЛІНАЛЕ»

Святослав МІЗЕРНЮК

Вперше в історії Берлінського кінофестивалю (Берлінале), який розпочав роботу 7 лютого, українське кіно отримало європейську прописку. На суд вибагливого кіноглядача запропоновано п’ять українських фільмів: повнометражний “Біля річки” Єви Нейман та короткометражні “Приблуда” Валерія Ямбурзького, “Клятва” Марини Вроди, “На грані” Артема Сухарева і Микити Ратникова, “Таксист” Романа Бондарчука.

У бальній залі всесвітньо відомого готелю Adlon Kempinski, що біля Бранденбурзьких воріт, 12 лютого розпочався український день — урочистий прийом-презентація українського кіно, організований завдяки фінансовій підтримці міжнародного бренду Nemiroff спільно з Українською кінофондацією та МКФ “Молодість”.

Загалом упродовж усього кінофестивалю біля стенду Української кінофондації всі охочі отримували Каталог українського кіно 2006—

2008 рр., переглядали й одержували у подарунок на DVD промо-версії багатьох повно- і короткометражних та документальних українських фільмів, знайомилися з історією і сучасними тенденціями українського кінематографа.

Компанія Nemiroff, головний спонсор цього заходу, не оприлюднює суми, витраченої на це. Однак стверджує: коштів досить, щоб провести захід на належному світовому рівні.

Скептики зауважать: така сила-силенна грошей — і тільки задля участі у кінофесті!

Андрій Мірошниченко (Фонд “Україна 3000”) вважає, що для України, яка хоче донести свою культуру світові, вкрай потрібно долучитися до тих заходів, які є традиційними за кордоном.

Напередодні кінофестивалю на прес-конференції у Києві голова державної служби кінематографії Міністерства культури і туризму України Ганна Чміль зауважила, що Україна і раніше пробивалася на кінофестивалі, але так потужно, як

цьогоріч, з величезною кількістю запланованих офіційних зустрічей на рівні міністрів культури України та Німеччини — вперше. Цьому прислухався і торішній візит на Канський фестиваль Катерини Ющенко, що разом з Міжнародним благодійним фондом “Україна 3000” посприяла створенню Української кінофондації, головна мета якої — просувати українські фільми на світовий кіноринок. Досі це була найслабша ланка в нашій кіногалузі.

Сприятиме відродженню вітчизняного кіно і позиція Віктора Ющенка, який ратує за протекціонізм усього кіновиробництва. Президент доручив Кабміну до вже виділених у бюджеті 51 млн грн. на кіноіндустрію додати ще 149 млн.

На жаль, у конкурсній програмі кінофестивалю українські фільми цьогоріч участі не братимуть. Однак директор Української кінофондації Андрій Халпахчі з цього трагедії не робить: головне завдання — звернути увагу на наше кіно і зробити йому “прописку” у свідомості світової кіногромадськості.

ЩО ТО ЗА ПРЕДИВО

Надія ОНИЩЕНКО,
м. Ніжин

130-річчю з дня народження Миколи Леонтовича присвятила концерт хорової та вокальної музики кафедра вокально-хорової майстерності факультету культури і мистецтв разом з Ніжинським відділенням Національної Всеукраїнської музичної спілки.

Твором “Що то за предиво” видатного українського композитора, диригент і викладача відкрив концерт лауреат міжнародних конкурсів та фестивалів, зокрема, Всеукраїнського конкурсу імені Миколи Леонтовича, молодіжний хор “Світич” під керівництвом заслужених діячів мистецтв України Людмили Шумської та Людмили Костенко. Саме вони вже не вперше ініціювали цей захід.

Переповнена актова зала Гоголевого вишу схвально сприймала і твори Леонтовича, і сучасних українських композиторів Миколи Гобдича та Олександра Зубицького, яких надихає глибинний український фольклор.

Високе звучання підтримали університетські жіночі хори “Канцона” та “Любава” під орудою старшого викладача Зої Хоменко та кандидата мистецтвознавства, доцента Любові Дорохіної, лауреат міжнародних та всеукраїнських фестивалів молодіжний фольклорний гурт “Народна криниця” Ніжинського училища культури і мистецтв імені Марії Заньковецької, керований Ольгою та Іваном Синицями, та лауреат міжнародних конкурсів, фестивалів зразковий хор “Сяйво” Ніжинської дитячої музичної школи, який очолює заслужений працівник культури України Сергій Голуб, ніжинський дуєт баяністів у складі заслужених артистів України Миколи Шумського та Володимира Дорохіна, а також солісти викладачі Алла Хоменко, Валентина Коробка та Валерій Курсон.

Виконавська майстерність усіх учасників представила університет і Ніжин як осередок хорової культури, гідний творчості великого Леонтовича.

ПАТРІОТИЧНІ ФІЛЬМИ У ЦИФРОВОМУ ФОРМАТІ?

Анатолій МІЩЕНКО,
м. Одеса

На кабельному телебаченні в Україні за останні роки було показано багато фільмів, дуже потрібних для патріотичного виховання. Але з різних причин не всі могли їх переглянути. У продажу таких фільмів у форматі DVD майже немає. Правда, нещодавно з’явився на трох дисках у форматі DVD дуже цікавий хроніко-документальний відеофільм “Собор на крові” (вартість 99 гривень). Його повинні подивитися всі, хто цікавиться правдивою історією боротьби українського народу за Соборну і незалежну Україну. Стрічка “Апельсинова долька” — теж на цю тему, але його на DVD-дисках у продажу немає. Шкода! Якби ці фільми (а їх на телебаченні показано сотні) були у продажу (у форматі DVD), то їх

могли б придбати всі охочі, особливо школярі й студенти, які вивчають історію України. До речі, кіностудії (автори цих фільмів) повинні зробити їх собі у форматі DVD, аби фільми збереглися на довгі роки, бо на кіно- чи відеоплівках вони довго не зберігаються. А поки що автори змушені самотужки на відеоманітофоні записувати такі фільми й потім відцифровувати їх через комп’ютер, щоб перенести у формат DVD. Одна година перепису фільму з відеокасети на DVD коштує понад 30 гривень. Але диски ще треба розповсюджувати серед населення; є й інші проблеми (право власності тощо).

Кіностудії, які мають авторські права на ці фільми, могли б отримувати свою частку доходів від продажу стрічок у форматі DVD. А головне — такі фільми могли б вільно купувати і дивитись будь-коли.

Валерій Франчук. “Маки”

Виставка українського художника Валерія Франчука відкрилася в італійському місті Рапало поблизу Генції. Понад двадцять полотен представлено в Муніципальному музеї: це архітектура чарівного італійського містечка, мариністика, а також пейзажі України.

У місцевій пресі з’явилися публікації, які розповідають, що італійці захоплено вітають виставку українського художника.

Фото Олександра ЛИТВИНЕНКА

Марія ВИШНЕВСЬКА,
театрознавець

Валентина Іванівна Зимня народилася в селі Вишневич Смотрицького району Хмельницької області. 1946 року вступила до Київського театрального інституту ім. І. Карпенка-Карого. Після закінчення інституту Зимня з 1950 до 1969 року — актриса Чернівецького музично-драматичного театру ім. Ольги Кобилянської, а також депутат Чернівецької міської ради чотирьох скликань.

За майже двадцять років праці в Чернівецькому театрі актриса зіграла понад 60 провідних ролей. Серед них Тетяна (“У неділю рано зілля копала” В. Василька за О. Кобилянською, реж. Б. Борін), Анна (“Земля” В. Василька за О. Кобилянською, реж. В. Василько), Санда (“Вовчиха” О. Ананьєва, реж. Є. Золотова), Катрін (“Матінка Кураж” Б. Брехта, реж. Є. Золотова), Нюра (“В день весілля” В. Розова), Нінучча (“Різдво в домі пана Куп’єло” Е. де Філіппо), Таня (“Юність моя” А. Школьника, реж. Б. Борін).

З 1969 року В. Зимня працює

викладачем майстерності актора в Київському театральному інституті ім. І. Карпенка-Карого. З 1970 до 1973 рр. вона вже старший викладач, а 1973 року їй присвоєно звання народної артистки України. У професора Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого за плечима вісім самостійних випусків.

“ЦЯ АКТРИСА МАЄ ШКОЛУ!”

Завдяки таланту та наполегливій праці випускниця Київського театрального інституту ім. І. Карпенка-Карого Валентина Іванівна Зимня відразу стала перлиною “театру цікавих акторських індивідуальностей”, яким, на думку московського критика А. Спирidonова, був на той час Чернівецький театр.

Старше покоління буковинських театралів досі пам’ятає образи, які створила актриса на буковинській сцені, що отримали високу оцінку фахівців — театральних критиків в Україні й за її межами.

1960 року після участі в Декаді української літератури і мистецтва у Москві, де на сцені кремлівського Палацу з’їздів було показано виставу “Леся” М. Андрієвич, Валентини Зимній, виконавиці ролі Лесі, було присвоєно почесне звання заслуженої артистки УРСР.

1965-го в газеті “Советская Белоруссия” про Зимню у виставі “Вовчиха” В. Няфод писав: “Особливо запам’ятаюється образ Санди. Актриса В. Зимня переконливо показала розвиток характеру від соромливої юної дівчини до людини, що пережила багато горя й помітно постаріла не від літ, а від виснажливої праці”. А фраза іншого білоруського критика Д. Манаєвої — “те, що не вдалося повною мірою розкрити актрисі Г. Янушевич, розповіла нам у виставі Санда”. Оцінка критики дуже важлива, бо засвідчує, що на тлі такої потужної ролі, як Зоя Жмут Г. Янушевич, Валентина Зимня у своїй епізодичній ролі аж ніяк не загубилася. Її героїня Санда стала переконливим запереченням

ПЕДАГОГ ВІД БОГА

Так вважають заслужені, народні артисти України, продюсери, директори театрів, начальники управлінь і навіть міністри культури — колишні студенти професора Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого, народної артистки України Валентини Іванівни Зимньої, яка відзначила поважний ювілей — 80-річчя.

жалюгідних мрій Вовчихи про багатство, мовчазним викривачем страшного безглуздя її існування. Можливо, за іншого розподілу ролей Санда, найімовірніше, була б звичайним другорядним персонажем, бо основні сцени з її участю — невеликі, розіграні у часі й подіями. Та Валентина Зимня в цих уривках зуміла розкрити логіку життєвого сюжету своєї героїні.

Однією з найкращих робіт Зимньої була роль Катрін у виставі “Матінка Кураж та її діти” Б. Брехта. “Мабуть, у всій світовій драматургії нема такої ролі, як роль Катрін, дочки матінки Кураж. В. Зимня представляла органічно шлях від слабкої, скаліченої війною беззахисної дівчини до високого героїзму. Її героїня весь час у центрі вистави, і в той же час вона... німа! Актриса природно передає горе зневаженої дівчини, муки людини, яка все чує і розуміє, але нічого не може сказати. Не може пояснити скромні мрії про людське щастя, про крихітки ілюзорних дівочих радощів і про таємничо-хвилююче материнство. В очах Катрін-Зимньої ми бачимо не тільки зневіру в усьому святому й чистому, а й в муках народжену беззастережну рішучість, що від почуття відчаю підноситься до рівня неспинної відваги. Цю широку амплітуду психологічних переживань артистка подає талановито, без жодного слова, тільки мімікою, пластичними засобами, влучним поглядом, вивіреном жестом, тонко і точно”. Це дало підстави критикам відзначити, що матінка Кураж у виконанні Г. Янушевич — основний центр трагічного звучання п’єси, а Катрін-Зимня — її героїчний фокус. На республіканському огляді кращих вистав “Матінку Кураж та її дітей” відзначили Дипломом І ступеня і премією.

У виставі “Людина з зірки” К. Вітлінгера вона віртуозно створила аж сім образів: молоденької медсестри Емми Фішер; передчасно постарілої Кетхен; старезної служниці пастора, мало не столітньої Гертруди; хижачки, однієї з представників “боннських ділових кіл” Клари Цист; танцівниці-повії Пауліни, жертви доволишнього гнилого світу з іскрою людяності в серці; страхітливої господині “атракціону смерті” Умберти та гонщиці Мод, юної фаталістки з нездійсненою мрією, подруги Ганса Кіфера з атракціону.

І. Давидова у журналі “Мистецтво” 1967 року писала: “Виступаючи в ролях різного плану, актриса завжди лишается художником-реалістом, яскраво виявляє свою творчу індивідуальність. Перед нами митець, що досягає злиття з характером, і правда характеру стає

правдою мистецтва. Звідси громадянськість і політична пристрасність героїнь В. Зимньої”.

“МАРІЯ ЗАНЬКОВЕЦЬКА — РОДИЧКА МОЄЇ БАБУСІ”

Тим, кому пощастило бачити В. Зимню на сцені, не могли не помітити в ній як в актрисі однієї особливих риси — вміння бути актуальною, відчувати глибинні шари, конфлікти часу та його драматургії. А це вміння не тільки здобувається наполегливою працею, а й закладено генетично.

...Мій батько був поляком, народився в Польщі 1891 року. Закінчив Московський університет, потім Харківську промислову академію, працював усе життя як фахівець фарфоро-фаянсової та скляної промисловості. Мама була молодшою за батька аж на 16 років, але такої красивої сім’ї я більше не зустрічала. Від мами (вона була артистка-аматорка) у нашій родині схильність до мистецтва. Раніше я не наважувалася говорити, що далека родичка моєї бабусі — Марія Заньковецька. Можливо, акторство в нашій родині — спадкове, мамин брат Микола — професійний актор, його дочка Ірина закінчила ГТІС, мій онук Іван — училище імені Щукіна в Москві.

— У Ваших перших кроках на сцені критики розгледіли гарну школу акторської майстерності. Хто Ваші вчителі?

— Моїми педагогами були й імениті майстри сцени, й мало відомі широкому загалу трудівники театру. 1946 року набір нашого акторського курсу здійснював народний артист України Дмитро Омелянович Мілютенко, популярний актор театру і кіно. З 1947-го творчу майстерню очолив народний артист України Володимир Бертольдівич Вільнер — відомий режисер в Україні, Росії, один із перших режисерів Одеської кіностудії. Він мав юридичну освіту (Вільнюський університет), закінчив приватні петербурзькі акторські курси (клас Петровського), потім працював у Німеччині два роки у Макса Рейнгардта. Вперше ми почули про Рейнгардта саме від нього. Вільнер багато розповідав про видатні ролі українських акторів Бучми, Нятко, Осмяловської. Педагог у будь-якій галузі — професія від Бога. Не кожен визнаний майстер може навчити того, що сам уміє. Проте кожен викладач майстерності актора, маючи педагогічний талант, повинен бути обдарованим актором. Вільнер був яскравий, дуже емоційний, до нього не можна було прийти непередбаченим, ми лишалися до ночі в інституті. Сценічну мову викладали П. Нятко та В. Омельченко, техніку мови —

О. Фоміна, танець — Б. Таїров.

— Уже майже 35 років Ви викладаєте...

— З 1969-го я в інституті як педагог, однак, пропрацювавши 19 років в Чернівецькому музично-драматичному театрі імені Ольги Кобилянської, знову вчилася. І ніколи не соромлюся цього. Бо педагог — окрема професія, покликання, талант. Мої вчителі — Михайло Верхацький та завідувач кафедри майстерності актора Михайло Карасьов. М. Верхацький вів тоді перший курс — і це було моє щастя. Бо з роками забулося, як закладали перші цеглини в моє становлення, а тут поруч — талановитий учитель. Такий непоказний, добрий, щирий, такий чутливий до природи учня, до перших спалахів його глибоких почуттів, до фальші. Маю на згадку про нього дві книжки з дарчими написами. Одну подарував на початку співпраці зі словами “Шановна Валентино Іванівно! Щастя Вам на новому шляху”, а на другій через рік написав: “Дорогий Валентині Іванівні на відзнаку мого високого поважання і незламної дружби”. Він зрозумів мою учнівську незрадливості, і з його легкої руки я почала самостійно викладати майстерність актора на курсі Володимира Неллі. Це був майстер енциклопедичних знань, великого режисерського та педагогічного досвіду, геніальний в оцінках і надзвичайно людяний.

— Що, на Ваш погляд, головне у роботі педагога мистецького ВНЗ?

— Найголовніше — відшукати в кожному студентові його природу (якщо вона ще не викривлена й остаточно не зіпсована). Таланту, звичайно, ніяка школа не дасть, та коли дитина не має здібностей, а навчиться ремісницьких прийомів — це велика біда. Тоді вийде фахівець, який говорить гарно, але нічого не здатен зробити, бо моральні й духовні якості покручені. Мені важливо, щоб студенти усвідомили, що вони досягають. Вони досягають у собі особистість. Це потрібно для будь-якої ролі. Я зіграла багато ролей позитивних, дурних і легковажних жінок. Актор мусить уміти бачити, чути, не закриватися, як інші, від поганого (бо мені це не потрібно). Бути відкритим — це шлях у вигадку, крок до вищого. Важливий не сам факт бачення, а ставлення до того, що ви помітили. А ставлення буде, якщо є особистість. Глибина реакції в актора має бути від Бога. Коли актор, який грає дурня, досягає його способу мислення, те, як дурень думає, йому вдається ця роль.

— З огляду на зміни, що відбулися у нашому суспільстві, чи є різниця у викладанні акторської майстерності? Що виступає на передній план?

— З 1973 року маю статус художнього керівника акторського курсу. За 35 років підготувала чимало випускників, а час ставить нові запитання. Ще недавно важко було знати у студента м’язові та психологічні затиски, а сьогодні вже важко зібрати його розхристані почуття, відверто оголене тіло.

Сьогодні інтимна і соціальна культура людини спрощена, а емоційні сприйняття сучасника — куці, лиш позначені, слідові реакції штучно перервані. Мусимо народжуватися наново, бо тільки тоді відкриваються зболені серця та громадянські пристрасі, болісна потреба у прекрасному, що прагне духовних одкровенів.

— Що для Вас як педагога сьогодні важливо?

— Важливо зберегти у студентів це світосприйняття, не віддати на поталу моді, яку чомусь звуть європейською. Насправді ми знищуємо перспективу нашого драматичного мистецтва, яке розповідає про душу людини, про стосунки, про складність характерів, про зіткнення різних натур.

І в моїй педагогічній практиці часом так буває, що один студент зробить маленький крок уперед, а я дуже хвалю його, а хлопця ледачого, який може вдесятеро більше, сварю. Щоб змусити актора працювати, треба одразу вести його у вимисел. Якщо він скуштує маленьку побутову правдочку, то буде впристатися, задовольняючись малим. Станіславський зроду-віку не закликав до побутової правди. Люди малообдаровані вигадали: роби, як у житті. “Як у житті” може робити будь-хто. Ми всі в житті граємо, дуріємо, мавпуємо, але ж це не майстерність актора. Якщо актор підлаштовується під життя — це домовина для нього. Актор має бути достовірним, але у вимислі, він повинен мати яскраву уяву та природну здатність зробити уявне реальністю. І вільна акторська імпровізація на поведінку відрізняється від побутової певною роздвоєністю. Виконавець контролює інструмент, який працює. В цьому і складність, і в цьому радість творчого процесу.

— Але щоб цього досягти...

— Треба навчитися забувати про себе і бачити тільки студента, особистість. Театральний педагог — професія жертвна. Я щаслива, що в цьому себе знайшла. Коли мені снілися мої ролі (адже роль оселяється в тобі й живе сама собою), а тепер сніається студенти — приходять зі своїм боєм, відчаєм, радощами. Приходять не лише уві сні, не лише у свята, приходять, коли мені важко. Отже, є учні, є послідовники — і які!

Сьогодні, в ювілейний рік, достатньо назвати лише кілька відомих імен з восьми випусків народної артистки України, професора Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого Валентини Іванівни Зимньої: заслужені артисти України Тамара Артеменко, Анна-Дарія Андрусак, Петро Мага, Інна Капінос, Анатолій Гнатюк, Тарас Жирко, Іван Бринєцький; народні артисти України Володимир Петрів, Сергій Озиряний, народний артист України, міністр культури і туризму України Василь Вовкун.

Р. С. Колектив редакції щиро вітає Валентину Іванівну Зимню з ювілеєм! З роси Вам і води! Здоров’я, щастя, наснаги і талановитих учнів!

Олена МОРОЗОВА

Із здобуттям Україною незалежності поступово змінюється й наше бачення власної історії. Освіченість та патріотизм — більше не привід для звинувачень в “антирадянській поведінці”. Свого питомого значення набуває слово “націоналіст”, яке десятиріччями вважали ганебним ярликом. Нарешті ми не соромимось усвідомити себе нацією, народом з багатовіковими традиціями та славетним минулим. По краплині витискаючи з себе рабів, позбавляємось “малоруського” комплексу меншовартості. Зрештою, генетична пам'ять бере своє. І ми самі, і наші північні сусіди розуміємо: погрозами перекрити крани з блакитним паливом не вдасться втопати в бруд національну гідність. Однак масові рецидиви “історичної амнезії” досі трапляються. Варто лише згадати, на що перетворюються чергові святкування річниці ОУН-УПА або численні акції протесту українців, які не хочуть дивитися фільми, дубльовані державною мовою. Зрозуміло, можновладці спекують історичними фактами, заробляючи політичні дивіденди. Але чому на нескінченні провокації реагує широкий загал? Чому не вимагаємо правди, повсякчас задовольняючись “прийнятними” версіями?

Днями в СБУ пройшли чергові громадські слухання. Служба безпеки розсекретила важливі історичні документи щодо діяльності ОУН-УПА, які досі перебували під грифом “цілком таємно”. Ретельно вивчивши архівні матеріали, історики, залучені до проекту, дійшли висновку: славнозвісний батальйон “Нахтігаль” не брав участі в єврейських погромах, що відбулися 4—7 липня 1941 року.

— Версія про причетність українських добровольців з батальйону “Нахтігаль” до розстрілів польських інтелектуалів та масових єврейських погромів у Львові 1941 року

ПРАВДА ПРО «НАХТІГАЛЬ»

На громадських слуханнях в СБУ

тривалий час побутувала в радянській та польській науковій літературі, — каже доцент Київського національного університету ім. Т. Шевченка, історик Іван Патриляк. — Найновіші дослідження вітчизняних та польських істориків доводять необґрунтованість цих звинувачень. Такі висновки дійшли й у західнонімецькому суді, де розглядали справу про причетність “Нахтігалью” до злочинних акцій.

Співробітник Галузевого державного архіву СБУ, історик Олександр Іщук стверджує: переконливим доказом непричетності українців до згаданих злочинів є документ під назвою “До книги фактів”, який зберігається в СБУ. Його знайшли у добірці архівних матеріалів ОУН вшитим пред-

ставниками органів держбезпеки УРСР в середину справи. В описі доказ значився просто як “документ на українском языке” — саме тому він довго не привертав уваги науковців, і в часи існування КДБ, і після 1991 року. Зміст документа такий: “Представники прибувших до Львова у великому числі відділів гештапа звернулись різними дорогами до українських кругів, щоб українці урядили триденний погром жидів. “Замість уряджувати маніфестаційні похорони політ’язнів, помордованих більшовиками, — говорили вони, — краще зробити велику відплатну акцію на жидах. Німецькі поліційні та військові власті не будуть в цьому перешкоджати”. Проте українці відмовились.

Майор Гайнц, командир I-го батальйону полку “Бранденбург-800”, що в перші дні окупації Львова виконував обов’язки коменданта міста, у своїх свідченнях на суді показав: “Десять від обіду 30 червня 1941 року вигляд Львова зовсім змінився. Усі вулиці були заповнені відділами крокуючого війська. Я був дуже зайнятий, і того дня або наступного ранку — 1-го липня — стягнув усі відділи “Бранденбург” і “Нахтігаль” із зайнятих ними об’єктів... Поки ці два батальйони стаціонували у Львові, було дедалі трудніше зорієнтуватися, хто має віддавати накази. Проте командир Герцнер щоденно давав мені звіти. Від нього ж дізнався, що цивільні, в основному євреї, були зневажені найбільше поліційною комендатурою, яка була уже створена у Львові. А також спеціальною “зондеркомандою”, яка з’явилась у місті для очищення його від руїн та закопування помордованих по тюрмах. Я обережно запитав Герцнера, чи хто-небудь із мого батальйону брав участь у звірствах? Він заперечив з обуренням...”

Проте нова “правда” про “Нахтігаль” видалася переконливою не всім. Головний редактор тижневика “2000” Сергій Кічігін в інтерв’ю одному з провідних вітчизняних телеканалів заявив: на його думку, історики керуються не архівними матеріалами, а наказом Президента “вивчити героїчне минуле ОУН-УПА”. Тому їх дослідження не може претендувати на об’єктивність.

— Гітлер також не документував свої плани вчинити голокост, — переконує пан Кічігін. — Однак вчинив!

Отже, фахової наукової дискусії знов не вийшло. Аргументи істориків не мають суспільного резонансу — ситуацію перевели в політичну площину. Без прив’язки до “замовників дослідження”, “провокацій націоналістів” та чергового розколу на ґрунті історичного минулого правда про “Нахтігаль” нецікава...

Володимир СКЛЯР,
докторант Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

Закінчення. Початок на с. 1

Істотні відмінності у рівні освіти українців залежно від мови свідчать про низький соціальний статус української мови не лише в добу бездержавності, а й у сучасній Україні. За визначенням американського дослідника Р. Скемергона, домінантне становище в суспільстві може займати і більшість, і меншість. В умовах бездержавності домінантної може бути “група меншості”, більшість займає підпорядковане становище, тобто вона — “масовий етнос”. До здобуття Україною незалежності українці залишалися “масовим етносом” чи “підпорядкованою більшістю”, а росіяни мали статус домінантної меншини. Безпосереднім виявом такого становища було те, що росіяни в Україні не зазнавали мовної асиміляції, і навпаки, українці, хоч і склали більшість, асимілювалися за мовою. До речі, у мовному середовищі інших етносів в Україні переважали процеси мовного зросійщення, а не мовної українізації.

Особливо активно процеси мовної асиміляції українців розгорнулися в середовищі осіб з вищою освітою. Українці в добу бездержавності, за визначенням А. Каппелера, “у випадку підйому по соціальній драбині підлягали асиміляції”. В умовах домінування російськомовного середовища, насамперед у містах і на верхніх щаблях суспільної піраміди, українці фактично опинилися у становищі етнічної меншини з дисперсним типом розселення. Хоч реально вони складали більшість населення і перебували не в діаспорі, а на власній етнічній території. Становище “підпорядкованої більшості” призводило до того, що “потребою ідентичності жертвували свідомо. Можливе відчуття етнічної і мовної неповноцінності компенсувалося відчуттям престижності російської мови. Оволодіння чужою престижною мовою підвищувало соціальний статус людини і не здавалося нещастям ні для неї особисто, ні для її оточення”.

За слушною думкою Л. Т. Масенко, для українців “мовно-культурна атмосфера наших міст зробила російську мовою *приспосовання*, а українську — мовою *протистояння*”. На жаль, у містах на півдні та сході в сучасній Україні мовна ситуація фактично не змінилася.

Аналіз статистичних матеріалів перепису населення 2001 року свідчить, що внаслідок радянської політики зросійщення порушено стабільність мовного середовища українців, насамперед у містах. Параметри цих порушень виявляються в масштабах асиміляційних процесів і за територіальним виміром залишаються суттєво диференційованими. Зокрема, найнижчий рівень мовної асиміляції українців спостерігався в західних областях (менше 1 %). Українці в західних областях зуміли зберегти високий ступінь національної самосвідомості та мовної стійкості, і як наслідок цього — мовну стабільність. У більшості центральних областей він становив від 1 до 3 %. Вищим був лише в Чернігівській та Сумській (5—7 %) та в столиці України — 14,56 %.

Суттєвого поширення процеси мовної асиміляції українців набули в південних та східних областях: від 13,02 % у Херсонській до 29,89 % у Запорізькій. Фактично повністю порушено стабільність українського мовного середовища в Криму та Донбасі. В Донецькій області, АР Крим та Севастополі більшість українців — зросійщені за мовою. На сході та півдні України рівень національної самосвідомості й мовної стійкості українців внаслідок тривалої політики зросійщення залишався доволі низьким. Тому за роки незалежності тип їхньої мовної поведінки фактично не змінився.

Зберігається безпосередній взаємозв’язок асиміляційних процесів у мовному середовищі українців та етнічного складу населення. Зокрема, *чим вищою була питома вага росіян серед усього населення окремих областей, тим вищим був рівень мовної асиміляції українців*. Це підтверджує домінантне становище російської етнічної меншини в Україні та статус українців як масового етносу чи підпорядкованої більшості, яка зазнає мовної асиміляції. Але, як свідчать матеріали перепису населення 2001 року, в тих областях, де переважав дисперсний тип розселення росіян, вони самі зазнавали природної мовної асиміляції. Зокрема, в усіх західних та центральних областях рівень мовної асиміля-

РУДЬКОВСЬКОГО ВЗЯЛИ ПІД ВАРТУ

Суддя Печерського районного суду Києва Сергій Вовк 11 лютого прийняв рішення про утримання під вартою колишнього міністра транспорту Миколи Рудьковського. Так суддя задовольнив подання прокуратури Києва, яка просила змінити міру запобіжного заходу Рудьковському з підписки про невиїзд на арешт.

Як зазначено в рішенні суду, враховано, що Рудьковський, перебуваючи на підписці про невиїзд, не виконував взяті на себе обов’язки, обвинувачується у скоєнні тяжкого злочину та не проживає за місцем реєстрації, тому “є підстави застосувати більш жорсткий запобіжний захід — взяття під варту”. Також це рішення мотивували тим, що Рудьковський, перебуваючи на волі, може переховуватися та перешкоджати слідству встановити істину. За рішенням суду, екс-міністра транспорту утримуватимуть у Київському СІЗО № 13.

Відповідаючи на запитання журналістів, адвокат Рудьковського Олексій Бонюк сказав, що обов’язково оскаржить це рішення.

Як відомо, слідчий відділ прокуратури столиці за матеріалами СБУ порушив кримінальну справу проти Рудьковського за розтрату майна в особливо великих розмірах під час здійснення приватної поїздки за маршрутом Київ—Париж—Київ і пред’явив звинувачення.

У прокуратурі повідомили, що з 21 грудня 2007 року “Рудьковський і його захисники не-

обґрунтовано ухиляються від ознайомлення з матеріалами кримінальної справи, порушуючи свої процесуальні обов’язки”. У повідомленні наголошувалося, що хоч підписку про невиїзд місцем перебування Рудьковського було обрано Чернівці, звинувачений неодноразово залишав вказане місце, не повідомляючи слідство про це, і для ознайомлення з матеріалами справи не з’являвся.

БАЛОГА ЗАКЛИКАЄ ДО АКТИВНИХ ДІЙ

Глава Секретаріату Президента Віктор Балог виступає за перехід коаліції до активних дій з розблокування Верховної Ради. Він пропонує зібрати 227 підписів під ухвалою, яка схвалює лист керівництва країни до Генерального секретаря НАТО з приводу приєднання України до Плану дій з членства в організації.

Балог вважає, що такий крок покладе край дискусії про правомірність звернення Президента Віктора Ющенка, прем’єр-міністра Юлії Тимошенко і голови Верховної Ради Арсенія Яценюка, а також засвідчить дієздатність коаліції.

Серед першочергових завдань парламенту Віктор Балог виділяє ухвалення змін до державного бюджету на 2008 рік, ратифікацію вступу України до Світової організації торгівлі, кадрові призначення й ухвалення низки законів у соціальній і антикорупційній сфері.

“Те, що відбувається зараз у Верховній Раді, викликає в суспільстві справедливе обурення. Виборці не розуміють справжніх при-

чин тривалого парламентського клінчу, адже обраний опозицією привід — лист керівників держави до Генерального секретаря НАТО — не може бути навіть мінімально серйозною причиною контрпродуктивного протистояння в найвищому законодавчому органі країни”, — заявив Балог.

ЄСМ В ІЗРАЇЛІ СПАЛИВ УКРАЇНСЬКИЙ ПРАПОР

У неділю під Посольством України в Ізраїлі активісти ЄСМ та їхні ізраїльські соратники вчинили наругу над державним прапором України. Демонстрантів затримала поліція.

Члени забороненого в Україні Євразійського союзу молоді під українським Посольством у Тель-Авіві тримали у руках символіку своєї організації та плакати з антиукраїнськими гаслами. Вони розірвали, потоптали та спалили жовто-блакитний прапор.

Серед демонстрантів були громадяни Ізраїлю: Авігдор Ескін та Ітамар Бен-Гвір. Згодом Бен-Гвіра відпустили, натомість Авігдора Ескіна взяли під арешт. Ізраїльтянина й інкримінують “порушення громадського порядку” та “наругу над українським прапором”.

Учасники акції стверджують, що протестували проти визнання вояків Української Повстанської Армії воюючою стороною і проти присудження звання Героя України провідникові УПА Романові Шухевичу.

За матеріалами Інтернету підготував
Андрій ІЛЄНКО

ДОМІНАНТНА БІЛЬШІСТЬ ЧИ «МАСОВИЙ ЕТНОС»?

ції (українізації) росіян був вищим за рівень мовної асиміляції (зросійщення) українців. У всіх південних та східних областях, а також у Києві, як і за радянських часів, співвідношення цих показників було протилежним.

Статистичні матеріали засвідчують безпосередню залежність ступеня мовної асиміляції від рівня освіти. Загалом в Україні спостерігається така закономірність: *чим вищий рівень освіти українців, тим більші масштаби їхньої мовної асиміляції*. Але незважаючи на загальні тенденції, залишалися суттєві територіальні відмінності асиміляційних процесів. Зокрема, в західному регіоні рівень частки асимільованих за мовою серед українців з повною вищою освітою становив 1,36 %, а з початковою — лише 0,07 %. У Чернівецькій області рівень асиміляції українців за мовою був трохи вищим, відповідно, 3,98 % та 0,28 %. На заході України чисельність зросійщених за мовою українців в абсолютних показниках була досить незначною.

У центральних областях ступінь мовної асиміляції українців був вищим. Зокрема, серед осіб з повною вищою освітою в Сумській області він становив 12,26 %, а в Чернігівській — 10,68 %. Для порівняння: серед осіб з початковою освітою — відповідно 4,71 % та 3,10 %. В інших областях центру України рівень мовної асиміляції був значно нижчим: від 3 до 7 % для українців з повною вищою освітою та 0,12 %—1,19 % з початковою. Лише в Києві асиміляційні процеси в мовному середовищі українців набули більшого поширення — відповідно 19,80 % та 6,80 %.

Мовна ситуація в південних та східних областях суттєво відрізнялася від центральних та західних. Частка зросійщених за мовою серед українців з повною вищою освітою складала від 21,61 % у Херсонській області до 43,48 % в Одеській. Серед українців з початковою освітою рівень мовної асиміляції був суттєво нижчим: від 4,96 % на Херсонщині до 13,50 % у Запорізькій області. Чисельність асимільованих за мовою українців у цих областях обраховувалася десятками тисяч осіб.

Асиміляційні процеси в мовному середовищі українців набули найбільшого поширення в Криму та Донбасі. Зросійщені за мовою домінували серед українців з повною, базовою, неповною вищою та повною загальною середньою освітою. Серед осіб з базовою загальною, початковою загальною освітою, як і серед тих, хто не мав початкової освіти та неписьменних, переважали україномовні.

Отже, вищий рівень освіти, і відповідно, соціальний статус мали не україномовні українці, а саме російськомовні. Освітньо-кваліфікаційний рівень значною мірою впливає не лише на соціальний статус конкретної особи, а й усього етносу. З цих міркувань потрібні адекватні заходи держави для подолання відмінностей у рівні освіти, що зберігаються з радянських часів, та забезпечення рівних умов для здобуття насамперед вищої освіти, особливо для випускників сільських шкіл. Надзвичайно важливе значення для формування справді української національної еліти має реальне, а не декларативне впровадження української мови в навчальний процес у вищій школі.

Асиміляційні процеси в українському мовному середовищі досліджують не лише етнологи, а й соціолінгвісти. Український мовознавець О. Б. Ткаченко запровадив соціолінгвістичну класифікацію мов, яка ґрунтується на соціолінгвістичній оцінці їхньої поширеності та значущості. За цією класифікацією мови розташовано в порядку наростання чи спаду їхньої значущості. Розрізняють такі типи мов: 1) *одноосібна мова* (що збереглася лише в пам'яті останнього носія, здатного її відтворити); 2) *частково-генераційна* (вимираюча мова останньої найстаршої генерації її носіїв); 3) *повногенераційна*, але *частково-етнічна* (мова так званої неповної нації, мало поширена у великих містах і серед вищих соціальних верств етносу на його етномовній території); 4) *повноетнічна*, але *частково-територіальна* (така, що фактично втратила або не одержала статусу державної, яка охоплює всі соціальні верстви основного етносу, але тільки частково — однотериторіальні меншини у тому розумінні, що вони не володіють нею поряд зі своєю мовою); 5) *повнотериторіальна* (в обставинах своєї давно юридично і фактично утвореної державності, її знає все населення етнічної (державної) території); 6) (повно і) *позатериторіальна* (мова, знання якої поши-

рилося далеко за початковими межами етнічної території).

Враховуючи методологію, яку запропонував О. Б. Ткаченко, і використовуючи статистичні матеріали про рівень мовної асиміляції українців, можна визначити розподіл за соціолінгвістичними типами української мови в територіальному вимірі. Зокрема, на колишніх українських етнічних землях: українська мова на Кубані, Західній Донщині та Північній Слобожанщині на початку ХХІ ст. стала частково-генераційною, тобто вимираючою. Нею спілкуються переважно представники найстаршого покоління в сільській місцевості, молодь і середнє покоління вже асимільовані за мовою. Але ще в 20-х рр. ХХ ст. українці складали більшість серед усього населення цих регіонів, і українська мова була повногенераційною.

За радянської доби українська мова в Україні належала до типу частково-етнічних мов з тенденцією перетворення на частково-генераційну. Бо як свідчать статистичні дані перепису 1989 року, рівень мовної асиміляції українців мав таку закономірність: *чим молодший вік, тим вищий ступінь зросійщення*. Найменш асимільованими за мовою були особи старшого віку.

За часів незалежності відбулися зміни в мовному середовищі українства, але не на всій території країни вони були однаковими. Як і за радянських часів, українська мова залишається частково-етнічною в південних та східних областях, а також в обласних центрах і великих містах Центральної України. В Криму, а також у містах Донбасу українська мова навіть частково-генераційна, бо повністю охоплює лише представників старших вікових груп.

В інших областях України *2001 року ступінь асиміляції українців молодшого віку вже був нижчим, ніж середнього, але вищим, ніж старшого*. Тобто найвищий ступінь мовного зросійщення був притаманний середньому поколінню, мовна поведінка якого формувалася в 70—80-ті рр. ХХ ст., коли політика зросійщення досягла апогею. За визначенням російського мовознавця В. М. Алпатова, “дорослій людині доволі важко змінити звички і стереотипи, зокрема й мовні. А російські мовні стереотипи досить сильні в будь-якій професійній сфері”.

Здобуття Україною незалежності зупинило реальну загрозу перетворення української мови на рідну для осіб старшого віку сільської місцевості. Лише в західних областях, завдяки високому рівню національної самосвідомості й відповідно мовної стійкості українців така перспектива була малоюмовірною.

У Західній Україні за роки незалежності українська мова фактично перетворилася з частково-етнічної, якою вона була за радянських часів насамперед у великих містах, на повноетнічну. У Галичині та Західній Волині вона перебуває на етапі перетворення в повнотериторіальну. У Закарпатській та Чернівецькій областях, де зосереджено етноси компактного типу розселення, які раніше ма-

ли статус домінантної меншини (угорці та румуни), українська мова зберігає статус повноетнічної, але частково-територіальної. Але навіть у містах Західної України як рецидив радянської доби залишається вищий ступінь мовної асиміляції українців, які мають вищу освіту, порівняно з іншими групами українців за рівнем освіти.

Важливе значення для розуміння сутності етномовних процесів у сучасній Україні, зокрема, в українському мовному середовищі, має використання класифікації за рівнем національної самосвідомості, яку запропонував український етнолог В. Б. Євтух 1992 року. До першої групи він зарахував *ядро*, яке характеризується високим рівнем національної самосвідомості. Другу групу складає *маргінальний прошарок* як носій змішаної етнічності. До третьої групи належать особи, які фактично втратили власну національну свідомість і визнають лише *етнічне походження*. Останню групу можна визначити як особи з *залишковими ознаками етнічності*.

Як правило, на власних етнічних землях, у власній державі весь етнос належить до етнічного ядра. Розподіл за рівнем свідомості притаманний насамперед діаспорі. Але в умовах бездержавності, і як рецидив радянської доби в сучасній Україні серед українців зберігається такий розподіл за рівнем самосвідомості, який виявляється і в мовній компетенції, зокрема, в ступені мовної асиміляції.

Для етнічного ядра притаманна українська мова як рідна. Загалом в Україні частка українців з рідною мовою 2001 року становила 85,16 %. Спостерігалася суттєва територіальна диференціація цього рівня. У західних областях він перевищував 99 %, у центральних — 95 %, у південно-східних — лише 66 %. У Криму та Донецькій області етнічне ядро українців уже стало меншим, ніж маргіналізований прошарок та групи з залишковими ознаками української етнічності.

Маргіналізація українців за мовою визначається заміною рідної української мови російською, українська зберігається як друга. 2001 року серед українців частка тих, хто визнавав українську другу, становила 11,64 % (4 371 191 особа). Особи, які визнають лише власне етнічне походження, не знають української мови навіть як другої. Рідною мовою ця група українців визнавала російську. За переписом 2001 року, в Україні таких виявилось 3,20 % (1 199 774 особи). Для порівняння: 1989 року українців із залишковою ознакою етнічності в мовному вимірі було значно більше — 5,25 % (1 965 781 особа). За даними перепису 2001 року, найбільше їх було в Донецькій області — 420 416 осіб, що становило 15,34 % загальної чисельності українців, у Луганській — 176 174 особи (11,97 %) та в АР Крим — 120 102 особи (24,40 %). 1989 року ще більшою була частка українців, які не володіли українською мовою зовсім: у Криму — 29,14 %, на Донеччині — 18,19 %, на Луганщині — 15,69 %. За рахунок скорочення чисельності українців із залишковою ознакою етнічності за 1989—2001 рр. загалом в Украї-

ні зросла частка маргіналізованого за мовою прошарку українців.

Зросійщеним за мовою українцям притаманна двоїста, змішана ментальність. Їхня “українськість” обмежується в кращому випадку лише знанням української мови як другої та визнанням свого етнічного походження. За національною самосвідомістю вони перетворилися фактично на росіян українського етнічного походження. Відірваність значної частини українців від української мови та культури, особливо осіб з вищою освітою, деформує соціальну структуру українства.

Отже, як свідчить аналіз статистичних матеріалів перепису 2001 року про мовну компетенцію, серед українців залишається значний прошарок осіб з українською мовою як другою, а також тих, хто українці лише за етнічним походженням. Якщо в західних та центральних областях їхня частка серед загальної чисельності українців досить незначна, то в Криму та на Донеччині вони вже становлять більшість, як, до речі, і серед міських українців у Луганській, Одеській, Харківській та Запорізькій областях.

Таким чином, аналіз мовної поведінки українців за рівнем освіти, з урахуванням територіальних відмінностей, дає змогу зробити висновок про відсутність єдності українського мовного середовища, що виявляється у трьох вимірах. По-перше, в соціальному: між російськомовними українцями, які мають вищий рівень освіти і відповідно займають вищий ступінь суспільної піраміди, та україномовними українцями, які мають нижчий рівень освіти і переважно зосереджені на нижчих соціальних щаблях. Цей розрив найбільший у великих містах, і не лише на півдні та сході, а й у Києві, обласних центрах та промислових містах центральних областей. По-друге, в поселенській мережі: між міськими російськомовними українцями, особливо в містах півдня та сходу, та україномовними сільськими українцями. Мовний бар'єр, який утворився в добу бездержавності між україномовним селом і російськомовним містом, за інерцією зберігається і в сучасній Україні. І по-третє, в умовах високого рівня урбанізації українців у східних та південних областях зберігається загроза територіального розколу мовного середовища. Відсутність мовної єдності українства як безпосередній наслідок доби бездержавності відбивається на суспільно-політичних процесах в сучасній Україні й гальмує формування модерної української нації.

Відновлення єдиного мовного простору українців неможливе без набуття українською мовою не формальної, а реального статусу державної. Становленню української мови як державної перешкоджає кілька чинників. Насамперед слабкість української національної еліти, пострадянської та постколоніальної за своєю сутністю. В українській владі, бізнесі, науці, культурі, засобах масової інформації чільне місце посідають особи, що належать до маргіналізованого за ментальністю та мовою прошарку українців, і особи, які лише за походженням українці. Вони мають економічні та медійні ресурси, а також важелі адміністративного впливу для нав'язування українському суспільству власних мовних стереотипів. Тому в Україні немає дієвої державної мовної політики. Не випадково так і не було виконано жодної з чотирьох програм та “комплексних заходів” з впровадження української мови (1991, 1997, 2000 та 2004 рр.).

Цілком слушна думка Л. Т. Масенко про те, що “українська влада дотримується в мовних питаннях політики “відсутності мовної політики”, що в умовах постколоніальної політики фактично означає підтримку тієї мови, яка в імперський період посіла сильніші позиції”. Унаслідок цього зберігається низький рівень мовної стійкості українців, особливо в містах півдня та сходу, що гальмує відновлення стабільності українського мовного простору. Зниження рівня мовної стійкості українців — безпосередній наслідок радянської політики зросійщення України.

Соціальний престиж мови визначається не лише мовними чинниками, а залежить передусім від власної національної еліти. Без національної еліти, української за свідомістю, неможлива розбудова справді незалежної держави та реальне набуття українською мовою статусу державної.

ФОТОСВІТ

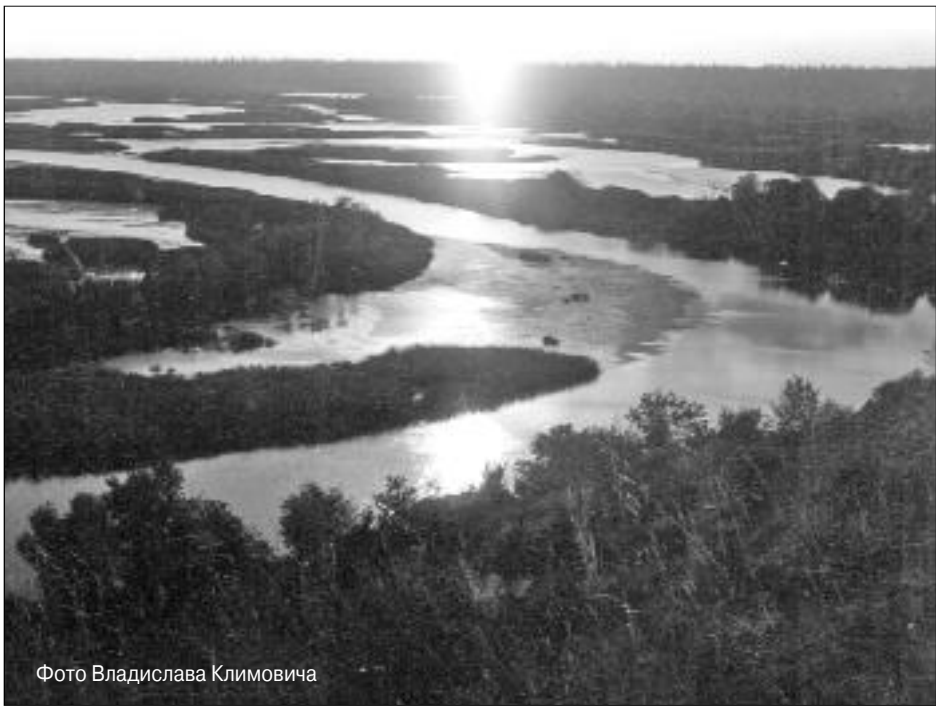

Фото Владислава Климовича

“Організатор Голодомору — не лише сталінський режим, а й партія Леніна з її ставленням до селянства”.

Дмитро ЗАЄЦЬ, аспірант Національного університету “Києво-Могилянська академія”

За словами керівника “круглого столу” **Мирослави Антонович**, кандидата філологічних наук, магістра права, метою заходу було подолання постколоніального, постгеноцидного синдрому для творення української нації; обговорення міжнародно-правових аспектів Голодомору, відповідність Голодомору поняттю геноциду, прийнятому в міжнародному праві, короткий аналіз наукових та усних джерел щодо Голодомору. Було задумано наукову-мистецьку форму проведення заходу задля формування образів, що складаються у масштабну картину, яка покаже трагедію українського народу.

У засіданні взяли участь: Станіслав Кульчицький (Інститут історії НАН України), Іван Заєць, народний депутат України, Василь Марочко, професор Інституту археографії та джерелознавства НАН України, Віктор Брехуненко (Інститут археографії та джерелознавства НАН України), Сергій Леп’яко, професор Чернігівського національного університету, Юрій Мицик, професор НаУКМА, Мирон Стахів, директор програми Фулбрайта в Україні, Михайло Скуратовський (керівник департаменту культурного і гуманітарного співробітництва МЗС України), Ігор Юхновський (директор Інституту національної пам’яті).

Вступне слово виголосив представник МЗС **Михайло Скуратовський**. На його думку, прийняття 28 листопада 2006 р. Закону України “Про голодомор 1932—1933 рр. в Україні” поклато кінець епосі замовчування й хибної інтерпретації Голодомору. Геноцид українського народу визнали парламенти 12 країн: Австралії, Грузії, Естонії, Еквадору, Канади, Колумбії, Литви, Парагваю, Перу, Польщі, США та Угорщини. Україна представила ООН, Раді Європи, ОБСЄ та ЮНЕСКО проекти заяв із закликом згадати цю трагедію, вшанувавши пам’ять жертв, і включити цю тему до освітніх програм. Поступово в світі зростає усвідомлення трагічних подій 1932—1933 рр. Дедалі більше іноземців розуміють відмінність Голодомору в Україні від загальносоюзного голоду 1930-х років. На думку пана Скуратовського, для ширшого визнання української трагедії у світі потрібні зусилля науковців для підготовки доказової бази.

Мирослава Антонович виступила з доповіддю, яка торкалася визначення геноциду в міжнародному праві та виявлення ознак геноциду в Голодоморі 1932—1933 рр. в Україні. Так, Конвенція Генеральної Асамблеї ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948 р.) пропонує таке виз-

«ОЙ ТИ РОДЕ МІЙ, МІЙ РІДНЕСЕНЬКИЙ, ХОЧ БИ ВИЙШОВ ХТО, ХТО ОДНЕСЕНЬКИЙ»

У Національному університеті “Києво-Могилянська академія” відбувся “круглий стіл”, що мав трагічну поетичну назву “Ой ти роде мій, мій ріднесенький, хоч би вийшов хто, хто однесенький”, основним питанням якого було висвітлення Голодомору 1932—1933 років в Україні як злочину геноциду. Організатор заходу — кафедра загальноправових наук НаУКМА.

начення геноциду: дії, вчинені з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку. Водночас виникають проблеми з тлумаченням визначення вини, чотирьох груп та ідентифікації дій, що становлять геноцид. Одне з найбільш спірних — виключення політичних і соціальних груп зі списку груп, які захищає Конвенція. Ключова проблема — ідентифікація жертв, визначення етнічності. На думку М. Антонович, у визначенні Голодомору як геноциду несуттєво, що голодомор був спрямований не лише проти етнічних українців. На її переконання, в українському Голодоморі є найважливіші ознаки геноциду: намір знищити частково або повністю одну з зазначених груп, ідентифікація жертв.

Володимир Василенко, професор НаУКМА, проаналізував твердження, що Голодомор в Україні був геноцидом. Зокрема, від нього постраждали і представники інших національностей, що проживали в Україні, проте це не заперечує антиукраїнської спрямованості Голодомору. Голод був і в інших республіках СРСР, але за масштабами неспівмірний з Голодомором в Україні. Додатковим доказом на користь геноциду є те, що Голодомор спрямовували ще й проти тих регіонів Росії, де мешкали українці. В. Василенко порушив і важливе питання відповідальності за злочин геноциду. Згідно з його думкою, Росія як правонаступниця СРСР повинна відповідати за Голодомор 1932—1933 рр.

З доповіддю виступив і відомий дослідник Голодомору **доктор історичних наук Станіслав Кульчицький**. На його думку, Голодомор був не лише соціоцидом, як це стверджували опоненти визнання його як ге-

ноциду. Складність доведення злочинного наміру полягає в тому, що частину злочинних задумів письмово не фіксували, вказівки були усні. Проте селянство — частина українського народу, до якої застосовано терор голодом. Учений слушно звернув увагу на те, що водночас терор було спрямовано і проти української інтелігенції.

Станіслав Кульчицький торкнувся й важливих термінологічних аспектів. На його думку, хибно вживати термін “Український голокост” на позначення російських громадських діячів щодо українського Голодомору значною мірою пояснюється неадекватними уявленнями про нього, тому що в Росії бракує досліджень про український Голодомор.

Василь Марочко зазначив, що докази геноциду — шифрограми Сталіна українському партійному керівництву та листування Сталіна з Молотовим. Дослідник наголо-

сив, що позиція російських громадських діячів щодо українського Голодомору значною мірою пояснюється неадекватними уявленнями про нього, тому що в Росії бракує досліджень про український Голодомор.

Галина Ольховська розкрила висвітлення Голодомору в усних джерелах, що відби-

вають ті аспекти, про які мовчать документи, — суспільні уявлення, враження від голоду: приказки, примовки, прислів’я, частівки, пісні, свідчення очевидців. Ці свідчення показують чітке відмежування народу від чужинецької влади, засудження злочинних задумів радянського керівництва, переживання трагедії як апокаліптичної катастрофи.

Іван Заєць зазначив, що внаслідок Голодомору українці зазнали не лише демографічних, а й глибинних культурних травм. Голодомор — це найстрашніший злочин, що паралізував свідомість української нації. На думку І. Зайця, організатор Голодомору — не лише сталінський режим, а й партія Леніна з її ставленням до селянства. Сталін заявив,

що селянське питання — це питання національне, що є ще одним свідченням геноциду. В Україні застосовували спеціальні засоби для знищення людей, зокрема сумнозвісні “чорні дошки”, заборону виїзду з сіл. Тобто можна вести мову про виразну антиукраїнську спрямованість Голодомору. Замість загиблих від голоду українців завозили людей з російських регіонів, що є зайвим доказом того, що йшлося про цілеспрямовану національну політику сталінського режиму.

Як підсумок можна зазначити, що учасники “круглого столу” повно розкрили міжнародно-правові аспекти злочину геноциду і навели достатню кількість аргументів на користь того, що український Голодомор підходить під визначення геноциду. Також позитивною рисою “круглого столу” було те, що звернули увагу не лише на документальну базу, яка засвідчує злочин Голодомору, а на відбиття трагедії в народній свідомості, в яскравих художніх образах. Проте форма заходу не сприяла виникненню продуктивної наукової дискусії, бо зводилася лише до коротких виступів учасників і не передбачала відповідей на запитання або зауваження присутніх. Крім того, як здалося, жоден з учасників “круглого столу” не запропонував інтерпретації мотивів, що спонукали Сталіна до масштабного винищення українців, тобто не відповів на ключове питання: чому Сталін вирішив вдатися до терору голодом, спрямованим проти українців? Незважаючи на деякі хибні “круглого столу”, зустріч можна вважати ще одним кроком до поглиблення знань про українську трагедію та поширення її серед могилянського студентства, представників мас-медіа та громадськості.

● ПЕРЕЖИТЕ

Петро ЖАБОТИНСЬКИЙ, Новосанжарський район Полтавської області

Найбільше інформації надала 88-річна жителька Малих Солонців **Марія Камуз**, яка цитує чи не всі вірші з “Кобзаря” Ганси Шевченка. Жінка пам’ятає майже всіх жителів Малосолонцівських хуторів, які жили в той час, бо в кожній сім’ї були її подруги і друзі по школі, по дитячих забавах. Вона назвала імена шістдесяти односельців, які померли мученицькою смертю в ті страшні роки.

“У хуторах Камузівка, Рябухівка, Кибкалівка, Співаківка, Яценківка, Дігтярівка, Кошелівка ходили “активісти” і забирали зерно, картоплю і борошно, квасолу і сушені груші, кашу з печі й хліб зі столу. Настав голод. Ми вижили, бо мали дійну корову. Однак їхні не вистачало — у сім’ї дев’ятеро дітей. Від голоду помер мій брат Дмитрик, — розповідає Марія Яківна, доповнюючи довгий список жертв Голодомору. — Хома Дігтяр і двоє дітей, Юхим Горбенко і троє дітей, Артем Камуз і два сини, Махтей Дейнека з дружиною і сином, Наталка і Василь Яценки і їхні четверо дітей, Наталка і Лука Дігтенки і троє дітей, Юхим Нездойминога і його два сини та дочка...”

Не можна без хвилювання читати спогади інших очевидців трагедії.

ІЗ ПОПЕЛУ ЗАБУТТЯ

Районний семінар з питань Голодомору 1932—1933 років на базі Кустоловської школи проведено не випадково, адже юні пошуковці під керівництвом педагогів збирали спогади свідків однієї з найстрашніших трагедій ХХ століття, встановлювали імена її жертв. Готуючись до сумного ювілею, перегорнули газетні підшивки, книжки, побували в обласній бібліотеці, знайшли чимало публікацій про голод в різних куточках Полтавщини і... майже ніякої інформації про свої села. Можна було б подумати, що голод лише трохи “торкнувся” округи. Та коли почали опитувати людей, виявилось, що голодомор чорним крилом особливо тяжко зачепив Малі Солонці і залишив болісний слід у пам’яті односельців, які зі слозами на очах поринали в спогади і розповідали про своє страшне дитинство. У Кустоловому голод менш дав про себе знати, бо колгосп очолював милосердний чоловік, що не забезпечив плану хлібоздачі, зате допоміг односельцям. За доброту влада його суворо покарала — в’язницею.

Меланія Клименко, що жила тоді в Кочубейвці: “Нас у сім’ї було восьмеро — батько, мати і шестеро дітей. Виручала корова. Мама назбирає масла і сиру, йде в Андріївку, де жили студенти, яким давали паїнок. Доросліші діти ходили в радгосп імені Деркача, де за роботу щодня давали по 600 грамів їжі — хліб з кукурудзи і гречки, суп або юшку, кашу або затірку, а на вихідний наділяли по 400 грамів хліба додому. Меншу сестру врятував сусід, забравши в Харків, де служив у міліції, влаштував її прислугою до залізничника, щоб доглядати паралізовану дружину. Якось повернувся додому хазяїн і розповів, що, ведучи поїзд, побачив на рейках два горбочки, швидко загальмував. Виявилось, що на рейках заснули двоє малих дітей — туди їх поклати мати, щоб довго не мучились. Забрав їх і здав у міліцію. У мамі був свій рецепт хліба — тов-

кла в ступі качани кукурудзи, просівала, додавала листя кропиви або вишні, жменю борошна — і в піч”.

Галина Самусаєвич з Кустолового: “Дядько керував радгоспом. Спасибі йому, давав нашій сім’ї щодня по горщику каші. Мама посилала старшого брата Івана, а він доки дійде додому, весь горщик спорожнить, тільки хліб і принесе. Тоді я ходила. Дійду до кладки, а далі сили немає. Сяду під деревом, трохи над’їм — і далі. Хліба не чіпала, бо як ущипну — видно буде, і мама лятимуть”.

Віра Криворучко (Дігтяр) з Кустолового: “Батько помер 1933 року: поїхав у Малу Перещепину на базар, купив хлібину і м’яса, поїв, і так заворів, що й не вижив. Після цього я ходила в Руденківку, Драбинівку, Малу Перещепину, по інших селах, щоб обміняти хустку чи якусь одежину на висівки або інші харчі. Мати вже не знала, що ще можна обміняти і вирі-

шила померти разом з дітьми (нас було семеро), щоб не тинялись голідні світами. Вона наварила кісточки з абрикосів, напоїла дітей, затопила піч і закрила димар. Хотіла, щоб усі разом почаділи. Але надійшов старший брат, побачив і врятував нас. Після цього сусід дав матері 25 рублів, щоб купила харчів. Вона довго не хотіла брати, все казала: “Якщо помру, нікому буде борг повертати”.

Марія Деменко жила в Галушчиній Греблі: “Пам’ятаю, як прийшли до нас “активісти”, вилами розкидали солому й сіно, думали, що там сховане зерно. Забрали все з комори й погребі, корову і птицю. Не розумію, як ми вижили. Міняли на продукти одяг, поки був. Мама ходила в Полтаву, приносила висівки, макуху і дуже дрібну, мов горох, мерзлу картоплю. А в селі підводою щодня збирали померлих”.

Євдокія Співак під час голоду жила у Великих Солонцях, потім у

Кустоловому: “У нашому селі товкли в ступах кукурудзу на борошно, додавали листя з берестка і пекли оладки. Бувало, іжаків убивали на м’ясо. Багато людей отруювалося і помирало мученицькою смертю”.

Галина Гарах з Кустолового: “Після того, як вивезли колгоспне зерно, комісія ходила по дворах і забирала все до останнього. Взяли розпочався страшний голод. Люди ходили такі слабкі, мов тіні, навіть сили не було мертвих похоронити. Сім’я сусіда Герасима Мирного вимерла вся, останнього нікому було закопати. У нашій родині першими померли три мої брати, потім вітчим. Я навчалась у Нових Санжарах, у школі давали їсти... Не знала, як отримувати. Так хотілось віднести додому! Я ховала його, аби не бачити, потім по крихті відламувала і їла. А коли приносила додому той шматочок, — з якою вдячністю дивилися на мене голодні очі рідних!”

Пошуковці поставили за мету зібрати дані про всіх кустолан, що померли під час Голодомору. Перші у списку: Гура Василь Пилипович, Гура Гнат Михайлович, Гура Петро і його дружина та четверо дітей, Касян Марія Сидорівна, Касян Даша Сидорівна...

Справді велику справу роблять педагоги Любов Яценко, Галина Шурманова, Надія Яценко, Євдокія Дігтяр, Світлана Лаврик, Віра Дудка та їхні вихованці, піднімаючи з попелу забуття трагічну сторінку історії малої батьківщини.

УВІЧНИТИ ГРИГОРІЯ КОВАЛЕНКА

Слово про письменника Грицька Коваленка
виголосила Валентина Шемчук,
працівниця музею Панаса Мирного

Панахиду по Григорієві Коваленку відслужив єпископ
Полтавський і Кременчуцький Федір з духовенством
Свято-Успенського кафедрального собору Полтави

Валентина ШЕМЧУК,
керівник виконкому Київської
районної в м. Полтаві
організації НСНУ

Він обрав собі псевдонім “Вільний”. І був справді вільним у душі своїй, гордим українцем. За що й убили.

У рік столітнього ювілею від дня народження Григорія Коваленка полтавський літературознавець, письменник Петро Ротач звернувся до прокуратури з проханням розглянути справу репресованого Григорія Коваленка знову. Аж тепер його реабілітовано.

Народився Григорій Коваленко 24 січня (5 лютого за н. с.) 1868 року в селі Липняках Переяславського повіту Полтавської губернії.

Василь Горленко та Панас Мирний, прагнучи уберегти талановитого хлопця від служби в армії, влаштували його навчатися у фельдшерській школі. Під час навчання Кова-

ленко виявив інтерес до збирання народної поетичної творчості та малювання. Пізніше він створив низку полотен, портретів Тараса Шевченка та інших українських письменників, ілюстрував власні книжки.

1905 року Григорій Коваленко вдруге приїхав до Полтави. І знову потрапив у коло полтавської інтелігенції. Микола Дмитрієв, Григорій Маркевич, Панас Мирний разом з Григорієм Коваленком 1905 року заснували в Полтаві перший у Наддніпрянській Україні український демократичний часопис “Рідний край”.

Тижневик усіляко сприяв національно-визвольним змаганням українського народу. 1905 року часопис “Рідний край” проголошував ідею автономії України. Коли поставило питання про розбудову національної школи, Григорій Коваленко з великою енергією працював у царині української освіти, навчав дітей і вчителів. Зокрема, відома його

стаття “Українські кафедри в університетах”. У “Рідному краї” друкувались “Оповідання з історії українського народу од найдавніших до нових часів”.

Символічно, що 1992 року, коли Полтавське товариство “Просвіта” започаткувало видавничу справу, то першими вийшли друком “Оповідання з історії України” Грицька Коваленка. Аже Олена Пчілка, Григорій Коваленко, Панас Мирний — перші полтавські просвітяни. На першому засіданні ради Полтавського товариства “Просвіта” 1917 року Григорія Коваленка обрали головою.

Та письменник зазнав утисків і переслідувань. Під час обшуку 1914 року поліція знайшла у нього листи від Володимира Винниченка та синьо-жовтий прапор. Восени 1914 року просвітянина заарештували. Але тоді письменникові вдалося уникнути розправи. Та не уник він її, коли владу захопили більшовики.

Для них мудрий український інтелігент виявився надто небезпечним, ворогом народу.

Життя Григорія Коваленка, як і багатьох синів України, обірвалося трагічно. Наприкінці літа 1937 року письменника заарештували, звинувативши в націоналістичній діяльності. А за кілька місяців ухвалений на засіданні особливої трійки Полтавського управління НКВС вирок “розстріляти” було виконано.

На досі званій зросійщенням словом вулиці Уютній під числом 14 стоїть одноповерховий будинок, де жив Григорій Коваленко. На будинку треба встановити меморіальну дошку. І саме цій вулиці надати ім’я Григорія Коваленка. Полтавська громадськість не раз це пропонувала.

Спадщина Григорія Коваленка багата. Картини, приміром “Над Ворсклою в Нижніх Млинах”, “Український селянин” демонструють в експозиції та зберігають у фондах Полтавського літературно-меморіального музею Панаса Мирного. В особистій бібліотеці Панаса Мирного були першодруки книжок Грицька Коваленка “Жарти життя”, “Іван Котляревський”, сьогодні вони теж є надбанням музейної колекції.

У ці лютеві дні з нагоди 140-річчя від дня народження Григорія Коваленка його світлу пам’ять вшанували, за пропозицією Полтавської обласної організації Народного Союзу “Наша Україна”, яку очолює перший заступник голови обласної державної адміністрації Іван Близнюк, та міської організації НСНУ на чолі з Олександром Артеменком, панахидою. Молитвою ім’я Григорія Коваленка згадала широка полтавська громадськість. Панахиду за упокій душі раба Божого Григорія відслужив преосвященніший владика Федір, єпископ Полтавський і Кременчуцький з духовенством Свято-Успенського кафедрального собору Київського патріархату, де за життя молився письменник.

Вічна пам’ять і вічна слава видатному українському письменникові, художникові, етнографові, громадському діячеві, справжньому українцеві Григорієві Коваленку!

НЕВМИРУЩЕ СЛОВО БУКОВИНСЬКОГО СПІВЦЯ

Оксана ВІВСЯННИК,
науковий співробітник
Чернівецького обласного
літературно-меморіального музею
Юрія Федьковича,
Григорій ЗАСЛАВЕЦЬ,
оглядач обласної газети
“Буковинське віче”

У січні 2008 року творча і педагогічна громадськість Буковинського краю відзначила 120-річчя з дня смерті Юрія Федьковича.

Поет, прозаїк, драматург, публіцист, невтомний трудівник на ниві народної освіти, редактор першої на Буковині українськомовної газети “Буковина” посів в історії української культури одне з найпочесніших місць.

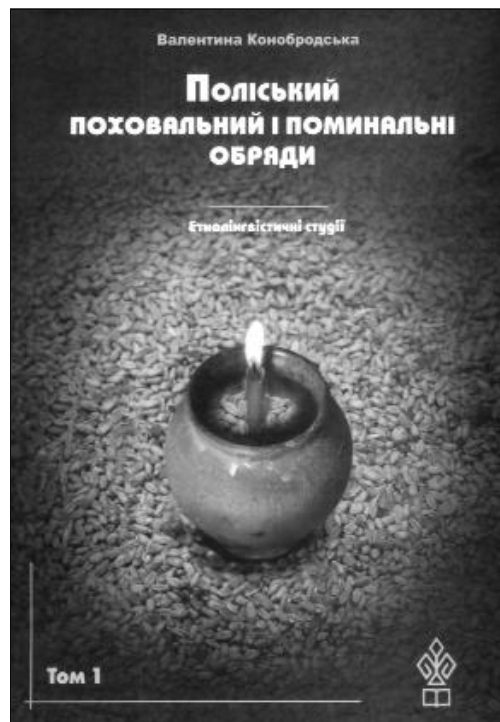
Особливо важливу роль відіграв він у розвитку національної культури на українських землях Австро-Угорської імперії. Ф. Погребенник стверджував: “Він перший на Буковині почав писати народною мовою, продовжуючи і розвиваючи традиції Маркіана Шашкевича, Тараса Шевченка, став основоположником нової української літератури на Буковині”.

Традиційно вшанування пам’яті Юрія Федьковича в Чернівцях, на якому були присутні представники міської влади, облдержадміністрації, громадськості міста, педагогів, а також представництва делегація Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича на чолі з ректором, розпочалося з покладання квітів до підніжжя пам’ятника поету.

На кладовищі біля могили поета відслужили панахиду. А ввечері при запалених свічках у приміщенні обласного літературно-меморіального музею Ю. Федьковича відбувся літературний вечір, на початку якого прозвучали колядки у виконанні членів академічного товариства “Обнова”. Вибрану лірику поета декламували його юні шанувальники, учні міської гімназії № 4 під керівництвом лауреата міської премії імені Юрія Федьковича вчительки О. Козьмич.

Зі щирими словами любові й шани до поета виступили буковинські науковці, духовенство, журналісти, педагоги, музейні працівники. Професор кафедри української літератури філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Б. Мельничук презентував свою нову книжку “Поріднений з Буковиною”, в якій розповів про літературні взаємини Юрія Федьковича й Івана Франка. Тож будьмо гідними того, що нам заповів наш широко знаний у світах земляк:

*Достойно єсть,
пани-браття,
Святих споминати,
Достойно єсть
їм молитись —
Да ще краще, браття,
Ті діла їх послідувать...*

Ірина КОВАЛЬ-ФУЧИЛО

Нині особливо актуальні наукові дослідження, зроблені на межі кількох дисциплін. Такий підхід до об’єкта дослідження дає змогу глибше проаналізувати його, побачити нові грані й можливості. Серед дисциплін, що формуються внаслідок таких досліджень — філологічна галузь етнолінгвістика. Українська етнолінгвістична школа представлена кількома науковими колективами, що працюють зокрема в

розташовано архайні ареали Карпати і Полісся.

Полісся присвячено фундаментальну наукову етнолінгвістичну працю, що нещодавно вийшла друком у Житомирі. Її автор, український діалектолог і етнолінгвіст Валентина Лаврентіївна Конобродська, багато досліджень присвятила українській духовній культурі, зокрема тій, що пов’язана з похованням померлих, узагальнила свої студії в монографії “Поліський поховальний і поминальний обряди”. Це

етнолінгвістичне та лінгвогеографічне дослідження поховально-поминального обрядового комплексу Полісся.

Валентина Лаврентіївна у першому томі (очевидно, другий том становитимуть карти поширення певних етнокультурних явищ) подала опис номінації та засобів супровідної вербалізації обряду в широкому мовному контексті, у єдності мовних та предметно-дійових складників цілісного культурного тексту поховального й поминального обрядів Полісся, а також інших українських і слов’янських культурних ареалів. Найважливіші елементи поліського поховально-поминального обряду проаналізовано на тлі інших явищ слов’янської культури. Така наукова студія має на меті визначити підвалини культурного явища та його номінації. Це й становить основний зміст давньої картини світу у свідомості носіїв традиційної культури.

Обряди — важливий складник духовного життя народу, його культури. Вони супроводжують життя людини ще до появи в цьому світі й тривають навіть після її смерті. Поховальний обряд завершує земне життя людини, і, за народними уявленнями, вводить

її в інше, потойбічне життя. Саме тому він був і залишається об’єктом підвищеної уваги науковців. Монографія Валентини Конобродської зацікавить не лише фахівців — лінгвістів, фольклористів, діалектологів, істориків, а й широку тервсти, які дізнаються, чому обмивають мерця, як за ним голосять, у що одягають, та й загалом чому здійснюють цілий комплекс обрядодій, які досі виконують у селах і містах, але вже не розуміють їхнього значення. Рецензована монографія — непересічний і надзвичайно цінний доробок не лише українських, а й слов’янських студій, присвячених поховальній обрядовості.

Ще один важливий здобуток Центру етнолінгвістичних досліджень Житомирського державного університету імені Івана Франка, який очолює Валентина Конобродська, — започаткований альманах “Етнолінгвістичні студії”. Перше його число, присвячене з’ясуванню суті наукового напряму і певним складникам номінації поліського народної культури, а саме назвам одягу та взуття, родинний, весільний обрядовості, народній етиці, звичаєвому праву тощо, побачило світ 2007 року.

ПОХОВАТИ І ПОМ’ЯНУТИ

Етнолінгвістика в Україні (Конобродська В. Поліський поховальний і поминальний обряди. — Т. 1. — Етнолінгвістичні студії. — Житомир: “Полісся”, 2007. — 356 с.).

Київ, Львові, Житомирі.

Предмет етнолінгвістики — вивчення змісту етнокультури, тобто давньої моделі світу, побудованої за міфологічними уявленнями, або з’ясування етимології явищ духовної культури, реалізованої в різних її формах. Останні становлять предмет етнолінгвістики. Важливий аспект етнолінгвістики — дослідження мови в її зв’язку з культурою, взаємозумовленість аспектів мови і культури. Це особливо важливо в україністиці, оскільки саме на наших теренах

Людмила БОЖУК,
автор щорічника “Українознавство”

Закінчення.
Початок у ч. 5, 6 за 2008 рік.

Характерні властивості “Просвіт”, а саме їхня “всенародність та всеобіймаючість”, як і жертвна праця просвітнянських діячів, мали свій вияв і в діяльності товариств Наддніпрянщини. Показовий і певною мірою зворушливий приклад, який наводить у спогадах Д. Дорошенко. За проектом активного діяча катеринославської “Просвіти” І. Труби на кошти, зібрані селянами, будували приміщення філії в селі Мануйлівка. Будували здебільшого власноруч щонеділі, а коли гроші скінчилися, — позакладали власні садиби. Будівля в українському стилі містила театральний зал зі сценою на 300 глядачів, бібліотеку, кооперативну крамницю²⁶.

Серед активних форм діяльності катеринославської “Просвіти” були: влаштування літературних і родинних вечірок з декламаціями, співами, вистави й концерти, проведення Шевченківських свят, до яких долучалися селяни, численна шкільна молодь. “Особливо урочисто справлялося свято Шевченка, — згадує Д. Дорошенко. — Наймалася одна з найкращих заль Катеринослава... Артистична програма стояла на високому рівні: запрошувалися визначні співаки й співачки з Києва або з Харкова. Перед концертом вступне слово виголошував проф. Яворницький, Гр. Черняхівський або я”²⁷.

Не маючи змоги запровадити українські школи, просвітняни шукали можливості проведення позанавчальних дитячих заходів українською мовою: організовували свято ялинки на Різдво по селах, дитячі вечірки з врученням новорічних подарунків у торбинках з написом: “Шануй рідний край” або “Згадай “Просвіту”.

Під час Першої світової війни Товариство розгорнуло активну гуманітарну діяльність, відкривши дешево ідалю (по 5 копійок), в якій 1915 р. було організовано 150 тис. обідів²⁸. А після окупації Галичини російськими військами воно влаштувало низку лекцій про край для ознайомлення населення з цими українськими землями, що відіграло в подальшому фатальну роль для організації. 25 січня 1916 р. катеринославську “Просвіту” з усіма її філіями було закрито за політичні “уклонения”.

Активну боротьбу за українську школу проводила кам’янець-подільська “Просвіта” на чолі з почесним членом товариства єпископом Парфенієм, відомим перекладом Св. Євангелія українською мовою. Завдяки його клопотанням Св. Синод 1908 р. дозволив викладати у Подільській духовній семінарії українську історію та літературу.

Після того, як єпархіальний з’їзд відмовив кам’янець-подільській “Просвіті” у запровадженні української мови і літератури через брак коштів, Товариство звернулося до українського народу з закликом про допомогу. Було організовано всеукраїнський рух збирання грошей для подільського Товариства. Так, зокрема, одеська “Просвіта” зобов’язалася протягом року виплатити 500 крб., житомирська пожертвувала 100 крб., миколаївська віддала на цю справу стипендію ім. Т. Г. Шевченка, “Українська студентська громада” в м. Томську виділила 25 крб.

І хоч поділянам місцева влада так і не дозволила відкрити українські школи, однак важливим, як зазначає О. Лисенко, видається сам факт спільності дій “Просвіт” різних регіонів України²⁹.

Отже, у діяльності “Просвіт” Наддніпрянщини бачимо той самий виразний вияв “солідаризму”, почуття національної єдності та згуртування всіх верств і станів українського суспільства, що був характерним для галицьких товариств.

Незважаючи на вимушену децентралізацію наддніпрянських “Просвіт”, неофіційним центром просвітницького руху тут стала київська “Просвіта”, організатором і головою якої був Б. Грінченко. Друкованим органом товариства стала місцева газета “Рада” (1906—1914 рр.), яку видавав Є. Чикаленко. За короткий час (1906—1909 рр.) “Просвіта” стала осередком національного відродження Києва і Київської губернії. Так, лише впродовж 1906—1908 рр. у видавництві товариства побачили світ 25 популярних книжок, серед яких “Українська грамати́ка” А. Кримського. За чотири роки було видано близько 164 тис. примірників книжок, проведено 25

«МАТІР УСЬОГО УКРАЇНСЬКОГО ЗОРГАНІЗОВАНОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЖИТТЯ»

До 140-річчя заснування культурно-освітнього товариства “Просвіта”

Просвітняни міста Ромен Полтавської губернії,
9 квітня 1917 року

літературно-музичних вечорів та інших культурно-освітніх заходів. Чисельність “Просвіти” зросла з 277 осіб 1906 р. до 625 1909 р.³⁰ Серед її активних діячів були: В. Дурдуківський, С. Єфремов, А. Кримський, В. Науменко, І. Огієнко, М. Лисенко, Леся Українка, С. Русова, І. Стешенко, М. Старицька, Л. Старицька-Черняхівська та багато інших визначних представників української інтелігенції початку ХХ ст.

З 1906 до 1907 рр. “Просвіти” з’являються і в інших містах України — Чернігові, Житомирі, Миколаєві, Мелітополі, а також у місцевостях: Кринички, на Амурі, у Новоуказькому, м. Сідлець. Уряд не дозволив відкрити “Просвіти” у Полтаві, Лубнах, Харкові, Черкасах та в с. Колодистому на Київщині.

“Просвітні” товариства та читальні “Просвіти” постають і в місцях компактного проживання українців за межами матірньої землі — на Кубані (Катеринодарська під керівництвом С. Ерастова з 15 філіями в Темрюці й Майкопі та в низці станиць), у Новочеркаську на Донщині, в Бакі на Кавказі й Владивостоці на Далекому Сході³¹.

Прагнення до самоорганізації задля збереження етнічної ідентичності та культурної самобутності спонукали українських переселенців у найвіддаленіших губерніях Російської імперії, зокрема і в Сибіру, організовувати національні культурно-освітні товариства. Спроба створити український гурток “Просвіта” була 1908 р. у Томську. Однак в умовах урядової реакції цю ініціативу місцева влада не підтримала. Зусиллями місцевої української інтелігенції організовано “Український клуб” у Харбіні (1907 р.), у Владивостоці 1907—1908 рр. — “Студентське товариство українців”, а в Нікольсько-Уссурийську 1910 р. засновано товариство “Просвіта”³².

Проте діяльність просвітніх товариств на українських землях під Російською імперією не могла бути тривалою. Вона натрапляла на великі перешкоди й різні заборони урядової адміністрації, яка боялася зростання національної свідомості мас і, врешті, 1910—1911 рр. майже всі “Просвіти” закрили.

Чому безневинне інтелігентське культурництво — українська читальня, український театр, українська школа — викликало таку ненависть влади? Відповідь очевидна — це звичайна реакція на вияв українства як такий, боротьба з Україною. “Хоча, — як справедливо зауважує С. Білокінь, — здавалося б, від часів Святослава-завойовника українці ніколи не зазіхали на чуже — їм шлося тільки про те, щоб мати своє місце під сонцем, але всім це чомусь заважало. Українські

інституції переслідували і до революції, і після революції, і аж до наших днів”³³.

Хвиля відродження просвітніх товариств пройшла землями Наддніпрянщини після повалення самодержавства 1917 р. Своєрідним центром просвітницького руху стає відновлена київська “Просвіта”. За її ініціативою 20 вересня 1917 р. відбувся Перший Всеукраїнський з’їзд “Просвіт”, який поставив завдання координації діяльності всіх просвітніх організацій в Україні.

Новоутворені “Просвіти” в Україні енергійно взялися за працю: впорядкувавши читальні, організовували співочі гуртки, народні театри; надавали допомогу кооперативному руху, засновували трудові артілі; відкривали українські школи, сільські та містечкові гімназії.

Чимало просвітніх товариств постає на Кубані, в Зеленому Кліні, українських поселеннях в Азії. За короткий час “Просвіти”, ставши осередками українського національного життя, виникають майже в усіх кутках України. Після встановлення радянської влади на українських землях починається поступова їх реорганізація, а згодом і закриття. Хоч ще в червні 1921 р. в УСРР діяло 4 322 товариства, читальні й будинки “Просвіти”, проте вже 1922 р. їх ліквідували або перетворили на радянські “Просвіти”, сільбуду та хати-читальні. Радянська влада не могла миритися з цим вогнищем української культури, науки та освіти, кузницею виховання національно-патріотичних сил, добре розуміючи їх роль як єдиного та гуртувального чинника українського народу. Тому спочатку вона ставить завдання “завоювання “Просвіт” та перетворення їх на організації пропаганди і “ширення соціалістичної культури”. У протоколі № 32 засідання Політбюро ЦК КП(б)У від 12 липня 1920 р. читаємо: “14. О “Просвітах”.

1) Дать всем организациям лозунг завоевания “Просвіт”.

2) Издать декретом общий устав для “Просвіт” и подчинить их государственному контролю.

3) Там, где “Просвіти” не поддаются воздействию, закрывать их в государственном порядке.

Тов. Раковский вносит особое мнение, которое будет защищать на Пленуме. “Просвіти” по своей сути являются националистическими организациями и им нужно противопоставить наши собственные организации”³⁴.

Згодом радянська адміністративна система взяла курс на повне знищення “Просвіт” як “осередків українського буржуазного націоналізму” на всій території СРСР.

Галицькі “Просвіти”, незважаючи на перешкоди, які чинила польська влада, продовжували вести активну просвітницьку роботу, зумівши не тільки зорієнтуватись у складних умовах іноземного панування, а й забезпечити здатність розвиватися. В останній рік існування (1939 р.) “Просвіта” мала 83 філії, 3 075 читальень, 2 988 бібліотек, 1 475 будинків, кількість членів товариства становила близько 360 тис. осіб³⁵.

Після радянської окупації Галичини діяльність “Просвіти” та її осередків було припинено, всі читальні ліквідовано, а бібліотеки частково знищено. Не дозволили відновити роботу “Просвіти” й гітлерівські окупанти.

Відтоді Товариство існувало лише за межами СРСР, в місцях компактного проживання української еміграції — в Америці, Австралії, країнах Європи.

Саме просвітні організації відіграли значну роль у становленні культурно-освітнього життя українців за межами етнічної Батьківщини. Ставши важливим гуртувальним чинником української громади в еміграції, “Просвіти” вберегли сотні тисяч українців від асиміляції, допомогли їм зберегти національну ідентичність. Товариства були тими осередками, де формувалася українська людина, яка з часом стала допомагати рідному краю. Так, приміром, зусиллями просвітнян читальні “Просвіти”, створеної 1906 р. у Форт Вільямі (Онтаріо, Канада), було організовано збірку на допомогу Рідній Школі в Галичині і до 1914 р. зібрано 650 доларів. З початком національно-визвольних змагань 1917—1921 рр. в Україні на Український Червоний Хрест було зібрано понад 4 000 доларів, а на допомогу у відбудові Української держави — близько 2 000 доларів³⁶. 1926 р. Товариство стає фундатором пам’ятника І. Франкові у Львові. Воно підтримує постійний зв’язок з Ольгою Кобилянською, допомагаючи їй матеріально, а з 1926 р. щороку надає грошову допомогу Ользі Петлюрі, вдові С. Петлюри.

Підсумовуючи, можемо зазначити: діяльність товариства “Просвіта” — найбільш масової і впливової української організації — на різних ділянках життя українського народу мала загальнонаціональне значення. На відміну від інших культурно-освітніх організацій, як стверджує С. Сірополько, воно “спочатку нерішуче, а далі швидко сильніше закріплювало національну свідомість серед українського народу та вказувало йому шляхи для створення власного державного життя”³⁷.

Тому її забороняли, оголошували поза законом, знищували і царський, і комуністичний режими. Проте з настанням сприятливих умов “Просвіта”, і тут не можна не погодитися з А. Погрібним, знову відроджувалася “як форма прориву українства до цілющого національного повітря, як спосіб нашого доформування в національну силу”³⁸.

Нове відродження “Просвіти” — через Товариство української мови імені Тараса Шевченка — відбулося у лютому 1989 р. напередодні проголошення незалежної Української держави.

²⁶Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901—1914). — Вінніпег, 1949. — С. 121—122. ²⁷Там само. — С. 149—150. ²⁸Катеринослав: Славні традиції просвітництва // “Просвіта”: історія та сучасність (1868—1998): 36. матеріалів та документів, присвячених 130-річчю ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка. — К., 1998. — С. 349. ²⁹Лисенко О. “Просвіти” Наддніпрянської України у дожовтневий період. — К., 1990. — С. 18—19. ³⁰Пастух Б. Борис Грінченко і Київська “Просвіта” ім. Тараса Шевченка: 36. матеріалів та документів, присвячених 130-річчю ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка. — К., 1999. — С. 116—117. ³¹Енциклопедія українознавства. Словникова частина. — Нью-Йорк, 1970. — Т. 6. — С. 2370. ³²Українці в Сибірі: історія, культурна життя, перспективи. Регіональна науково-методическа конференція 5—6 ноября 2004 г. — Томск, 2004. — С. 25. ³³“Просвіта”: історія та сучасність (1868—1998): 36. матеріалів та документів, присвячених 130-річчю ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка. — К., 1999. — С. 101. ³⁴ЦДАГО України. — Ф. І, оп. 6, спр. 7, арк. 46. ³⁵Енциклопедія українознавства. Словникова частина. — Нью-Йорк, 1970. — Т. 6. — С. 2366. ³⁶Золотий ювілей Товариства “Просвіта” в Форт Вільямі, Онтаріо. 1906—1956. — Вінніпег, Канада, 1956. — С. 58. ³⁷Сірополько С. Знач. праця. — С. 588. ³⁸“Просвіта”: історія та сучасність (1868—1998): 36. матеріалів та документів, присвячених 130-річчю ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка. — С. 163.